M I S K O L C I E G Y E T E M
Gazdaságtudományi Kar

Füredi-Fülöp Judit

A könyvvizsgálati elvárási rés megítélésének elmélete és gyakorlati kérdései Magyarországon

PhD értekezés tézisei

A DOKTORI ISKOLA NEVE:	**VÁLLALKOZÁSELMÉLET- ÉS GYAKORLAT DOKTORI ISKOLA**
A DOKTORI ISKOLA VEZETŐJE:	**Prof. Dr. Tóthné Dr. Szita Klára** egyetemi tanár a közgazdaságtudományok kandidátusa
TUDOMÁNYOS VEZETŐ:	**Dr. Pál Tibor** egyetemi docens a közgazdaságtudományok kandidátusa

Miskolc, 2015.

TARTALOM

1. A választott tématerület indoklása, az elérni kívánt kutatási célok 3
2. A tudományos kutatás módszertana és folyamata 4
   2.1. A kutatás hipotézisei 4
   2.2. Az empirikus kutatás elméleti hátterének vizsgálata 7
      2.2.1. A könyvvizsgálat fogalma, kialakulása nemzetközi és hazai szabályozása.....7
      2.2.2. A könyvvizsgálati elvárási rés fogalma, jellege és szerkezete, a témában végzett főbb kutatások és eredmények bemutatása……...11
   2.3. Az empirikus kutatás módszerének meghatározása, tervezése és végrehajtása..... 15
3. Hipotézisek empirikus ellenőrzése, kutatási következtetések 19
   3.1. A könyvvizsgálati elvárási rés létezésére vonatkozó hipotézis empirikus ellenőrzése..... 19
   3.2. A könyvvizsgálati elvárási rés szerkezetére vonatkozó hipotézis empirikus ellenőrzése 20
   3.3. A gazdálkodó egységen belüli csalással kapcsolatos könyvvizsgálói felelősségvállalásra vonatkozó hipotézis empirikus ellenőrzése 24
   3.4. A könyvvizsgálói jelentés befektetetői döntésekben való hasznosságára vonatkozó hipotézisek empirikus ellenőrzése..... 26
   3.5. A könyvvizsgálati függetlenségre vonatkozó hipotézis empirikus ellenőrzése 30
4. Jövőbeli potenciális kutatási irányok..... 34
5. Irodalomjegyzék 35
6. A szerző publikációi 37

1. A VÁLASZTOTT TÉMATERÜLET INDOKLÁSA, AZ ELÉRNI KÍVÁNT KUTATÁSI CÉLOK

Kutatási tématerületem a könyvvizsgálat elmélete és gyakorlata. Konkrét kutatási témám ezen területen belül a vonatkozó elméleti és gyakorlati ismeretek megszerzése során került meghatározásra.

A számviteli, illetve a könyvvizsgálati tevékenység szabályozásának folyamatos változásai és az ezzel összefüggésben megjelenő kihívásai számos részterületen nyújtanak alapot a tudományos vizsgálódásra.

Az utóbbi időben tapasztalható jelentős események és változások hatására számos fontos kérdés merült fel a jog szerinti könyvvizsgálattal kapcsolatban, amelyek megválaszolása mind nemzetközi, mind hazai szinten hosszabb távon is befolyásolhatja, illetve meghatározhatja a könyvvizsgálat intézményének és magának a könyvvizsgálónak szerepét. Ennek tükrében a könyvvizsgálókkal szembeni elvárások is sokrétű és szerteágazó módon jelentkeznek.

A könyvvizsgálati elvárási rés a pénzügyi-számviteli szakmát régóta foglalkoztató jelentős téma, amely megfelelő definiálása, illetve az elvárási rés modellezésével és annak szűkítési lehetőségeivel foglalkozó kutatások egyaránt hangsúlyos kérdésként jelentkeznek. Emellett több tanulmány vizsgálta, hogy létezik-e a könyvvizsgálati elvárási rés a vizsgált régióban. Az elvárási rés jellegére és szerkezetére vonatkozó empirikus vizsgálatok célja jellemzően felderíteni a könyvvizsgálók tényleges, valamint vélt szerepét és felelősségét és feltárni azokat a tényezőket, amelyek hozzájárulnak az elvárási rés létezéséhez adott társadalomban.

A könyvvizsgálati elvárási rés témájában elért nemzetközi kutatási eredmények további vizsgálat nélkül azonban nem feltétlenül alkalmazhatóak adott országra, így Magyarországra vonatkoztatva sem, mert a megállapításokat befolyásolják – és esetleg torzítják – az adott ország egyedi gazdasági, társadalmi vagy jogi tényezői.

Ezért fő kutatási célom a könyvvizsgálati elvárási rés okainak, jellemző részeinek feltérképezése – azonosítása és értékelése – Magyarországon azért, hogy meghatározható legyen az elvárási rés szűkítési megoldásainak megfelelő kombinációja.

Ezen belül szakirodalom kutatásomat – amely során a hazai, illetve többségében nemzetközi, a könyvvizsgálati elvárási réssel foglalkozó szakirodalom kerül feldolgozásra – azzal a céllal tervezem elvégezni, hogy megfelelő részletezettségben megismerjem empirikus kutatásom elméleti hátterét. Ezt követően elvégzendő empirikus kutatásom célja a könyvvizsgálati elvárási rés magyar modelljének meghatározása, valamint a könyvvizsgálat további lényeges területeinek empirikus vizsgálata, amelyek szorosan kapcsolódnak a könyvvizsgálókkal szembeni elvárások és tapasztalt teljesítmények témájához, úgy mint:

– a könyvvizsgálói jelentés információ tartalma, hasznosíthatósága a döntéshozatalban, valamint

– a könyvvizsgálók függetlenségének megítélése Magyarországon.

2. A TUDOMÁNYOS KUTATÁS MÓDSZERTANA

2.1. A KUTATÁS HIPOTÉZISEI

A tématerület lehatárolása, a kutatás céljainak kijelölése és a kutatási problémák azonosítását követően célom volt a téma elméleti-történeti hátterének feldolgozása. Ennek részeként első hipotézisem fő célja, hogy meghatározzam a könyvvizsgálat szabályozásában rejlő esetleges hiányosságokat, illetve átfedéseket.

H1 hipotézis

A jogszabályi kötelezettségen alapuló könyvvizsgálat célja, hatóköre, illetve a könyvvizsgáló feladata, felelőssége a magyar jogszabályokban kellőképpen behatárolt és egyértelmű ahhoz, hogy az érintettek megfelelően tudják értelmezni annak tartalmát és jelentőségét.

A hipotézis ellenőrzéshez használt eljárások, módszerek

A hipotézist a könyvvizsgálatra vonatkozó nemzetközi és hazai szabályrendszer, a vonatkozó joszabályok részletes vizsgálatával ellenőriztem.

A könyvvizsgálati elvárási réssel kapcsolatos előzetes ismereteim indukálták a témához kapcsolódó szakirodalomra vonatkozóan megfogalmazott hipotézisemet, amelynek célja, hogy ellenőrzése során feldolgozzam a könyvvizsgálati elvárási rés témájában végzett jellemzően külföldi kutatásokat és eredményeiket.

H2 hipotézis

A könyvvizsgálati elvárási rés megfelelő definiálásával, valamint az elvárási rés modellezésével és annak szűkítési lehetőségeivel foglalkozó kutatások egyaránt hangsúlyos kérdésként jelentkeznek az eltérő gazdasági fejlettségű és eltérő könyvvizsgálati szabályozással rendelkező országokban.

A hipotézis ellenőrzéshez használt eljárások, módszerek

A hipotézis ellenőrzéséhez a témában rendelkezésre álló – más kutatók által végzett kutatásokra vonatkozó – szakirodalom részletes tanulmányozását választottam.

A kapcsolódó szakirodalom szintetizálásának nyomán fogalmazódtak meg a könyvvizsgálati elvárási réssel kapcsolatos kutatásom hipotézisei, amelyek empirikus ellenőrzésére a könyvvizsgálat érintettjeinek véleményét tükröző – általam összeállított – kérdőívek eredményeinek értékelését választottam.

A könyvvizsgálati elvárási rés létezésének érintettek általi megítélésére vonatkozóan az alábbi hipotézist fogalmaztam meg:

H3 hipotézis

Magyarországon nincs szignifikáns különbség a könyvvizsgálati elvárási rés létezésének és kialakulása okainak megítélésében a pénzügyi kimutatások érintettjei között.

A hipotézis ellenőrzéshez használt eljárások, módszerek

A hipotézis ellenőrzéséhez a kérdőív kapcsolódó kérdéseire kapott válaszok elemzését végeztem el függetlenség vizsgálattal (Pearson-féle Khi négyzet (χ^2) próba alkalmazásával), két valószínűség különbségének vizsgálatával (kétmintás Z-próbafüggvény alkalmazásával), két várható érték különbségének vizsgálatával, illetve egytényezős varianciaanalízissel.

A könyvvizsgálati elvárási rés szerkezetére vonatkozóan az alábbi hipotézist fogalmaztam meg:

H4/a hipotézis

Magyarországon a könyvvizsgálati elvárási rés az elégtelen könyvvizsgálói teljesítmény, a könyvvizsgálatra vonatkozó standardok hiányosságai, az ésszerűtlen elvárások, és a könyvvizsgálat funkciójára vonatkozó téves értelmezések kombinációjából ered, amelynek feltérképezésével kijelölhetőek az elvárási rés szűkítésének lehetséges eszközei.

A hipotézis ellenőrzéshez használt eljárások, módszerek

A hipotézis ellenőrzéséhez a kérdőív kapcsolódó kérdéseire kapott válaszok elemzését végeztem el, jellemzően sokasági arányra vonatkozó hipotézis vizsgálattal (Z-próbafüggvény alkalmazásával).

Mindezeken túl úgy ítéltem meg, hogy vizsgálataim során külön figyelmet érdemel – a könyvvizsgálati elvárási rés egy jellemzően lényeges eleme – a gazdálkodó egységen belüli csalással kapcsolatos könyvvizsgálói felelősségvállalás érintettek általi megítélése. Ennek megfelelően került megfogalmazásra kapcsolódó hipotézisem az alábbiak szerint:

H4/b hipotézis

Magyarországon a könyvvizsgálat érintettjei a jelenleginél nagyobb könyvvizsgálói felelősségvállalást várnak el a gazdálkodó egységen belüli csalás megakadályozásában, felderítésében, valamint a felderített csalás kommunikálásában.

A hipotézis ellenőrzéshez használt eljárások, módszerek

A hipotézis ellenőrzéséhez a kérdőív kapcsolódó kérdéseire kapott válaszok elemzését végeztem el, a korábbi vizsgálatok eredményeinek ismételt felhasználásával.

A könyvvizsgálati elvárási rés részletes vizsgálatán túl a kérdőíves felmérésem célja volt a könyvvizsgálat további lényeges területeinek empirikus vizsgálata, amelyek szorosan kapcsolódnak a könyvvizsgálókkal szembeni elvárások és tapasztalt teljesítmények témájához, úgy, mint a könyvvizsgálói jelentés információ tartalma, hasznosíthatósága a döntéshozatalban, valamint a könyvvizsgálók függetlenségének megítélése Magyarországon.

Ebből kiindulva úgy ítéltem meg, hogy vizsgálataim során külön figyelmet érdemel a könyvvizsgálói jelentés gazdasági döntésekben érzékelt hasznossága, illetve – amennyiben szükséges – hasznosságának növelésére alkalmas információk körének meghatározása.

Ennek megfelelően került megfogalmazásra első kapcsolódó hipotézisem az alábbiak szerint:

H5/a hipotézis

Magyarországon szignifikáns különbség van a könyvvizsgálói jelentés befektetetői döntésekben való hasznosságának megítélésében a könyvvizsgálat érintettjei között.

A hipotézis ellenőrzéshez használt eljárások, módszerek

A hipotézis ellenőrzéséhez a kérdőív kapcsolódó kérdéseire kapott válaszok elemzését végeztem el függetlenség vizsgálattal (Pearson-féle Khi négyzet (χ^2) próba alkalmazásával), illetve két valószínűség különbségének vizsgálatával (kétmintás Z-próbafüggvény alkalmazásával).

Előzetes feltételezéseim indukálták másik kapcsolódó hipotézisemet, amelynek célja a könyvvizsgálói jelentés hasznosságának növelésére alkalmas információk körének meghatározása az érintett csoportok véleménye alapján.

H5/b hipotézis

A könyvvizsgálói jelentés tartalmának bővítésével növelhető annak hasznossága a jól informált döntéshozatalban.

A hipotézis ellenőrzéshez használt eljárások, módszerek

A hipotézis ellenőrzéséhez a kérdőív kapcsolódó kérdéseire kapott válaszok elemzését végeztem el, a vizsgált tényezők – érintettek által véleményezett hasznosságbeli sorrend szerinti – kategorizálásával.

A könyvvizsgálati függetlenség megítélésére irányuló vizsgálataim célja az alábbi kiinduló hipotézis ellenőrzése:

H6 hipotézis

A könyvvizsgálati függetlenség több vetületben értelmezhető jelenség, amely érvényesülését több tényező veszélyezteti.

A hipotézis ellenőrzéshez használt eljárások, módszerek

A hipotézis ellenőrzéséhez a kérdőív kapcsolódó kérdéseire kapott válaszok megoszlásának vizsgálatát végeztem el.

2.2. AZ EMPIRIKUS KUTATÁS ELMÉLETI HÁTTERÉNEK VIZSGÁLATA

2.2.1. A KÖNYVVIZSGÁLAT FOGALMA, KIALAKULÁSA NEMZETKÖZI ÉS HAZAI SZABÁLYOZÁSA

A könyvvizsgálati elvárási réssel kapcsolatos téziseim megalapozásához fontosnak tartottam a könyvvizsgálat jelenlegi rendszerének, nemzetközi és hazai szabályrendszerének részletes vizsgálatát, hogy ezáltal meghatározhatóak legyenek a szabályozásban rejlő esetleges hiányosságok, illetve átfedések. A könyvvizsgálat jogszabályi és szakmai környezete vizsgálatának fő célja az alábbi hipotézis tesztelése volt:

H1 hipotézis

A jogszabályi kötelezettségen alapuló könyvvizsgálat célja, hatóköre, illetve a könyvvizsgáló feladata, felelőssége a magyar jogszabályokban kellőképpen behatárolt és egyértelmű ahhoz, hogy az érintettek megfelelően tudják értelmezni annak tartalmát és jelentőségét.

A könyvvizsgálói tevékenységre vonatkozó hazai szabályozás alapvetően kétszintű. A legfontosabb szabályokat jogszabályok – törvények, illetve kormányrendeletek – rögzítik, míg a részletszabályokat a Magyar Könyvvizsgálói Kamara alakítja ki a könyvvizsgálatra vonatkozó, kötelezően betartandó standardok, illetve saját szabályzatain keresztül.

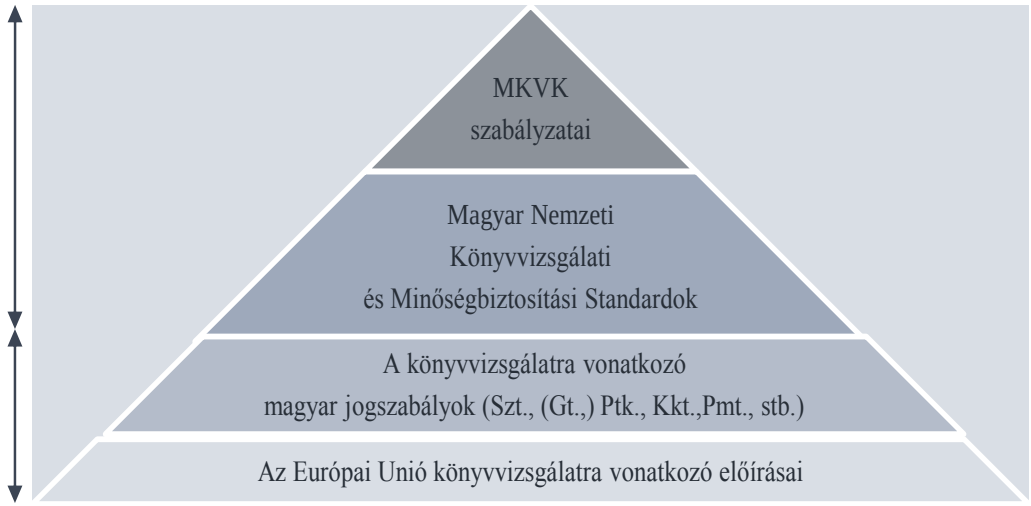

Forrás: A könyvvizsgálatra vonatkozó előírások alapján, saját szerkesztés

1. ábra: A könyvvizsgálat szabályozás magyar modellje

A jogszabályokban nem találhatunk a könyvvizsgálatra vonatkozó egységes, az ellenőrzési folyamat egészét átfogó meghatározást, azok a könyvvizsgálat célját, feladatát, valamint a könyvvizsgáló felelősségét részletezeik. (Szekeres, 2007). Ezt alapul véve is indokolt annak vizsgálata, hogy a magyar jogszabályokban hogyan jelenik meg a könyvvizsgálat szabályozása.

Magyarországon a könyvvizsgálatra vonatkozó szabályok ésszerű szétosztásának törvényi szintű szabályozása a társasági törvények egyik fontos – koncepcionális szempontból is jelentős – kérdése.

Az egyes – kiemelt – jogszabályokban a könyvvizsgálathoz kapcsolódó főbb témákat mutatja a következő ábra:

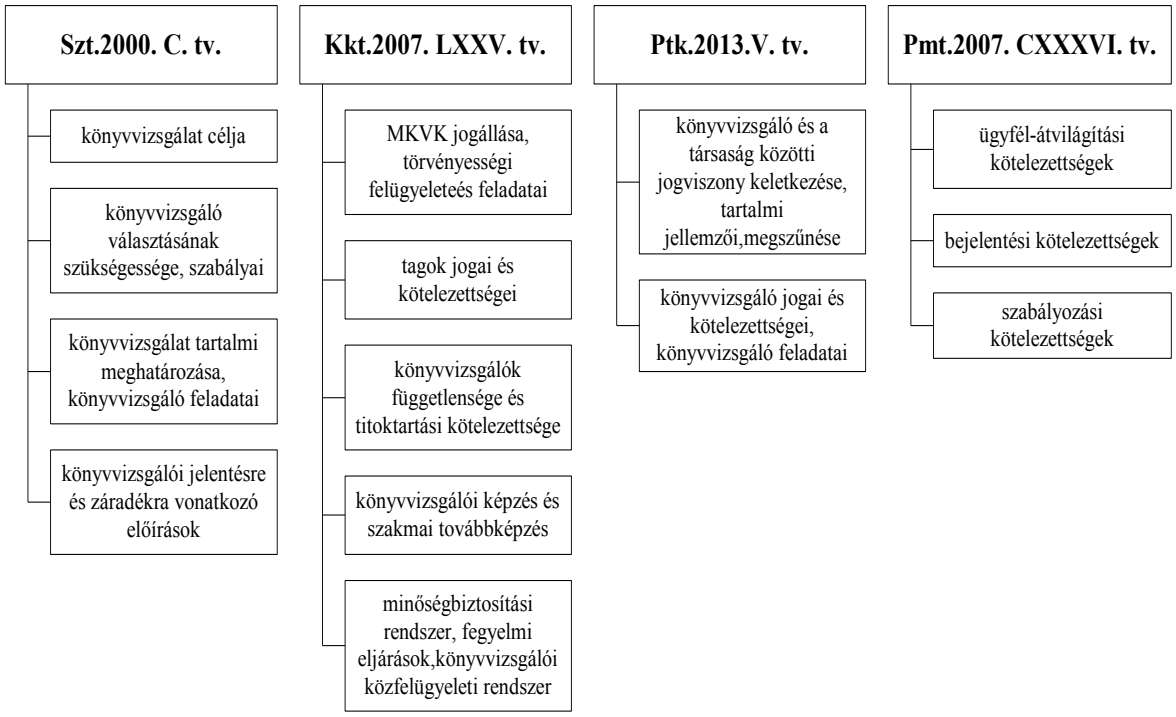

Forrás: Hivatkozott jogszabályok alapján, saját szerkesztés

2. ábra: A könyvvizsgálatra vonatkozó főbb jogszabályok Magyarországon

A vonatkozó jogszabályok részletes tanulmányozása alapján megállapítható, hogy több esetben átfedés mutatkozik a könyvvizsgálattal kapcsolatos bizonyos kérdések szabályozásában.[1] Ennek megfelelően meghatározhatóak azok a jogszabályi átfedések, amelyek azonos – könyvvizsgálattal kapcsolatos – témák több jogszabályban történő egyidejű – több esetben azonos tartalmú, máskor egymást kiegészítő – szabályozásából következnek, és mindenképpen megnehezíthetik a jóhiszemű jogalkalmazók kiigazodását a jogszabályi előírások rendszerében.

Az alábbi táblázat a bemutatott jogszabályi előírások halmozódásait szemlélteti a könyvvizsgálattal kapcsolatos vizsgált témák és a jogszabályi helyek kapcsolatában.[2]

1. táblázat: Könyvvizsgálatot szabályozó előírások halmozódásai a magyar jogszabályokban

Vizsgált témák	Szt.	Ptk.	Kkt.	Btk.
	Könyvvizsgáló FELADATA			
annak tanúsítása, hogy a pénzügyi kimutatás megfelel a jogszabályoknak, illetve megbízható és valós összképet ad a gazdálkodó vagyoni, pénzügyi és jövedelmi helyzetéről	155. § (1)	3:129. § (1)	3. § (1)	
a számviteli jogszabályok szerinti beszámoló felülvizsgálata, valódiságának, szabályszerűségének, megbízhatóságának, hitelességének tanúsítása	156. § (1),(4)		3. § (1) a)	
független könyvvizsgálói jelentés készítése	156. § (1), (4)	3:129. § (1)		
	Könyvvizsgáló KÖTELESSÉGE			
titoktartás	157. § (3)		66. § (1)-(2)	223. §, 413. § 418. §
a gazdálkodó figyelmeztetése bizonyos események bekövetkezése, illetve esetleges bekövetkezése esetén	157. § (2)	3:38. § (2)	24. § (1)-(2)	
részvétel a társaság legfőbb szervének a társaság jogszabályok szerinti beszámolóját tárgyaló ülésén		3:131. § (2)	25. §	
	Könyvvizsgáló JOGA			
adatok, információk kérése	157. (1)	3:38. § (2)		
		Könyvvizsgáló FELELŐSSÉGE		
fegyelmi, kártérítési és büntetőjogi felelősség		2:53. §	60. § (1)-(2)	403. §
	Könyvvizsgáló FÜGGETLENSÉGE			
függetlenségi és összeférhetetlenségi követelmények	155/A. § (1)	3:129. § (3) 3:130. § (2) 3:131. § (1)	61. § (1)-(2), 63. § (1), 64. § (1) , 53. §, 54. § (3) - (4)	

Forrás: Hivatkozott jogszabályok előírásai alapján, saját szerkesztés

[1] Ugyanakkor kiemelendő, hogy a gazdasági társaságokról szóló 2006. évi IV. törvény hatályon kívül helyezésével és a könyvvizsgálatra vonatkozó szabályainak – módosított formában – a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvénybe való átkerülésével ezen átfedések egy része megszűnt, miután a könyvvizsgálat egyes részletszabályai kimaradtak a gazdasági társaságok szabályozásából.

[2] Mindezeken az előírásokon túl a vizsgált témákban további követelményeket támaszthatnak a könyvvizsgálókkal szemben a Magyar Könyvvizsgálói Kamara szabályzatai.

A könyvvizsgálatra vonatkozó – előzőekben bemutatott – jogszabályi előírásokat mind nemzetközi, mind nemzeti szinten kiegészítik a könyvvizsgálatra vonatkozó szakmai szervezetek által kidolgozott és folyamatosan fejlesztett előírások, útmutatások, sztenderdek.
A magyar Nemzeti Könyvvizsgálati és Minőségellenőrzési Standardok nem foglalkoznak a könyvvizsgáló azon felelősségével, amelyet jogszabályok vagy egyéb szabályozások írnak elő a könyvvizsgáló számára, ugyanakkor a könyvvizsgáló felelősségeként meghatározzák, hogy biztosítsa valamennyi releváns jogszabályi vagy szabályozási követelménynek való megfelelést.

A könyvvizsgálatra vonatkozó jogszabályi és szakmai előírások részletes vizsgálata alapján a H1 hipotézisben megfogalmazottak – a bemutatott szabályozásbeli átfedések miatt – korrekcióra szorulnak, így a levont következtetések összefoglalásaként a következő tézist fogalmaztam meg:

T1/a tézis

A jogszabályi kötelezettségen alapuló könyvvizsgálat célja, hatóköre, illetve a könyvvizsgáló feladata, felelőssége a magyar jogszabályokban kellőképpen behatárolt és egyértelmű, ugyanakkor a beazonosítható átfedések amelyek azonos – könyvvizsgálattal kapcsolatos – témák több jogszabályban történő egyidejű – több esetben azonos tartalmú, máskor egymást kiegészítő – szabályozásából következnek, megnehezíthetik az érintettek számára a megfelelő értelmezést.

A T1/a tézisben megfogalmazottakon túl – ahhoz szorosan kapcsolódva – a könyvvizsgálatra vonatkozó jogszabályi előírások, valamint a szakmai szervezetek által kidolgozott és folyamatosan fejlesztett standardok vizsgálatának eredményeként további következtetés levonását tartottam megalapozottnak. Véleményem szerint meghatározhatóak azok a könyvvizsgálattal kapcsolatos fő területek, amelyek ismerete és megfelelő értelmezése alapvető feltétele a könyvvizsgálat elvégzésének, illetve a könyvvizsgálat eredményei megfelelő hasznosításának. Ennek megfelelően az alábbi tézist fogalmazom meg:

T1/b tézis

A könyvvizsgálattal szemben támasztható elvárások mindenki számára egyértelmű értelmezése érdekében a könyvvizsgálat érintettjei felé leginkább tisztázandó és megfelelően kommunikálandó könyvvizsgálatra vonatkozó kiemelt kérdések:

- **a könyvvizsgálók által elvégzendő feladatok;**
- **könyvvizsgálat által nyújtott bizonyosság, megbízhatóság és relevancia;**
- **könyvvizsgálók felelőssége;**
- **könyvvizsgálók függetlensége, objektivitása, tárgyilagossága és összeférhetetlensége;**
- **könyvvizsgálói jelentés terminológiájának pontos értelmezése, információ tartalma, naprakészsége, hasznosíthatósága a döntéshozatalban.**

A könyvvizsgálatra vonatkozó jogszabályi és szakmai előírások részletes vizsgálata után szakirodalom kutatásom középpontjában a könyvvizsgálati elvárási réssel kapcsolatosan elérhető kutatási eredmények vizsgálata állt.

2.2.2. A KÖNYVVIZSGÁLATI ELVÁRÁSI RÉS FOGALMA, JELLEGE ÉS SZERKEZETE, A TÉMÁBAN VÉGZETT FŐBB KUTATÁSOK ÉS EREDMÉNYEK BEMUTATÁSA

Az utóbbi évtizedekben számos kutatást végeztek a könyvvizsgálattal szembeni elvárási problémákkal kapcsolatban. Az elvárási rés jellegére és szerkezetére vonatkozó empirikus vizsgálatok célja jellemzően felderíteni a könyvvizsgálók tényleges, valamint vélt szerepét és felelősségét és feltárni azokat a tényezőket, amelyek hozzájárulnak az elvárási rés létezéséhez adott társadalomban. A szakirodalomban lényeges kérdés az elvárási rés definiálása, illetve jellegének és struktúrájának meghatározása, valamint az elvárási rés szűkítési lehetőségeinek meghatározása. Emellett több tanulmány vizsgálta, hogy létezik-e a könyvvizsgálati elvárási rés a vizsgált régióban. A könyvvizsgálati elvárási réssel kapcsolatos előzetes ismereteim indukálták a témához kapcsolódó szakirodalomra vonatkozóan megfogalmazott hipotézisemet, amelynek ellenőrzéséhez a témában rendelkezésre álló – más kutatók által végzett kutatásokra vonatkozó – szakirodalom részletes tanulmányozását választottam.

H2 hipotézis

A könyvvizsgálati elvárási rés megfelelő definiálásával, valamint az elvárási rés modellezésével és annak szűkítési lehetőségeivel foglalkozó kutatások egyaránt hangsúlyos kérdésként jelentkeznek az eltérő gazdasági fejlettségű és eltérő könyvvizsgálati szabályozással rendelkező országokban.

A könyvvizsgálati elvárási rés kutatók általi meghatározása az évek során folyamatosan változott. A könyvvizsgálat területén az „elvárási aszimmetria" fogalmát elsőként Liggio (1974) használta, aki a könyvvizsgálók és a pénzügyi kimutatások felhasználói által elvárt teljesítmény szintek közötti különbségként definiálta azt. Az ő megfogalmazása került kibővítésre 1978-ban, amely alapján a „könyvvizsgálati elvárási rés", az a különbség, amely a társadalmi elvárások, illetve szükségletek és a könyvvizsgálók ésszerűen elvárható teljesítménye között húzódik (Cohen Commission on auditors responsibilities, 1978, a továbbiakban: CAR).
Porter mindkét ismertetett – Liggio és a CAR által meghatározott – definíciót túlzottan korlátozottnak tartotta abban a tekintetben, hogy nem veszik figyelembe, hogy a könyvvizsgálók esetleg nem felelnek meg az elvárt teljesítmény-szintnek (amellyel Liggio-nál találkozhatunk), valamint annak a szintnek, amit teljesíteni tudnának, illetve ésszerűen teljesíteniük kellene (CAR alapján). Ezek az elméletek tehát figyelmen kívül hagyják azt, hogy a könyvvizsgáló esetleg nem minden esetben a lehetőségeinek maximálisan megfelelő teljesítményt nyújtja. Porter empirikus vizsgálata alapján megfelelőbbnek látta és javasolta a könyvvizsgálók bírálatát okozó jelenségre a „könyvvizsgálati elvárás-teljesítmény rés" terminológia alkalmazását, amelyet a társadalom könyvvizsgálókkal szembeni elvárásainak és a könyvvizsgálók társadalom által tapasztalt tényleges teljesítményének a különbségeként definiált. Porter a könyvvizsgálati elvárás-teljesítmény rést két fő összetevőre bontotta. Egyrészt az *ésszerűségi résre,* amely a különbség aközött, amelyet a társadalom elvár, hogy a könyvvizsgálók teljesítsék, és aközött amelynek teljesítése ésszerűen elvárható, másrészt a *teljesítmény résre,* ami a különbség aközött, amit a társadalom ésszerűen elvárhat a könyvvizsgálóktól, hogy teljesítsék, és aközött amit ténylegesen teljesítenek a könyvvizsgálók. A teljesítmény rés tovább bontható. Egyik része a *standardok (előírások) hiányosságából* adódik és Porter szerint a könyvvizsgálóktól ésszerűen elvárható kötelezettség és a könyvvizsgálók fennálló kötelezettségei – amelyeket jogszabályok és szakmai előírások határoznak meg – közötti különbségként határozható meg. Másik része a könyvvizsgálók *teljesítményének hiányosságából* származik és Porter a könyvvizsgálók jelenlegi

kötelezettségei teljesítésének elvárt szintje és a könyvvizsgálók jelenlegi teljesítménye között különbségként definiálja azt. (Porter, 1993)

Forrás: Porter (1993)

3. ábra: A könyvvizsgálati elvárási-teljesítmény rés szerkezete

A dolgozat 3.1. fejezetében ismertetett további meghatározások alapján belátható, hogy a könyvvizsgálati elvárási rés kutatók általi meghatározása az idők során jelentős fejlődésen ment keresztül, azonban a későbbi kutatásokban jellemzően Porter definícióját vették alapul és a vizsgálatok a fogalom definiálásáról áttolódtak a könyvvizsgálati elvárási rés, illetve elvárás-teljesítmény rés jellegének, struktúrájának és kialakulása okainak, valamint szűkítési lehetőségeinek meghatározására.

A könyvvizsgálati elvárási rés létezése a kutatások alapján megerősítést nyert – többek között – az Egyesült Államokban, az Egyesült Királyságban, Ausztráliában, Új-Zélandon, Dél-afrikai Köztársaságban, Szingapúrban, Dániában, Malajziában, Thaiföldön, Kínában, Egyiptomban, Libanonban, Szaúd-Arábiában, Indiában, Iránban, valamint Hollandiában is. Ezen kutatásokat szemlélteti az alábbi ábra:

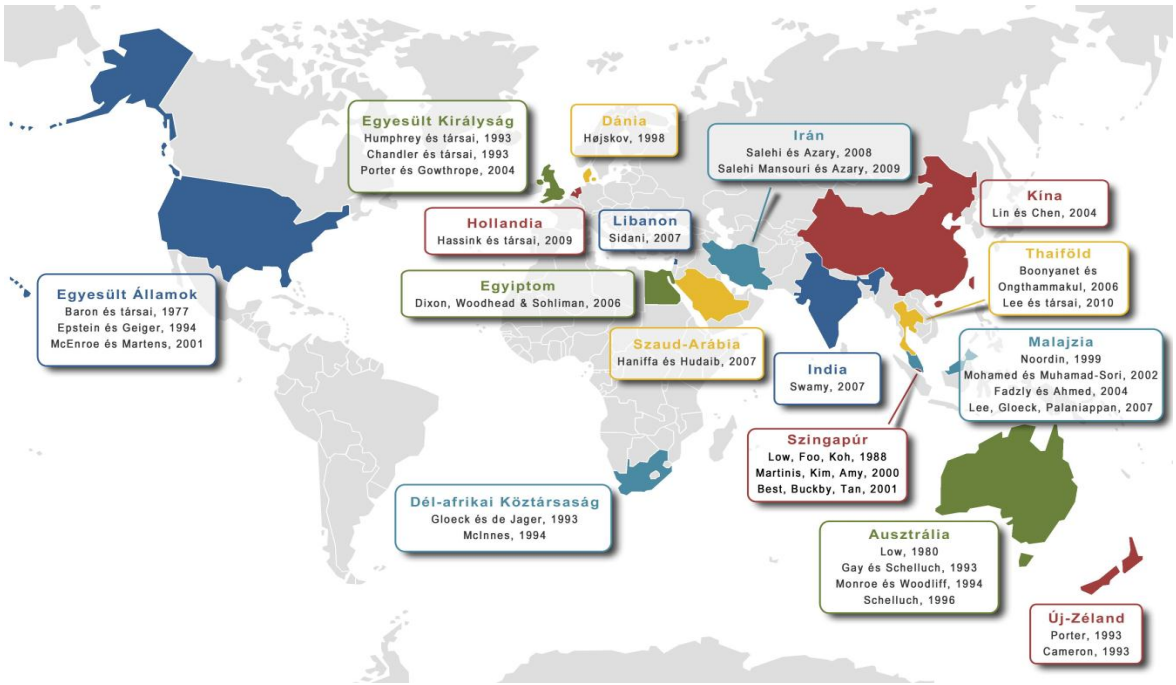

Forrás: Feldolgozott szakirodalom alapján, saját szerkesztés

4. ábra: A könyvvizsgálati elvárási rést bizonyító kutatások

A vonatkozó szakirodalom tanulmányozása alapján megállapítható, hogy a kutatók a könyvvizsgálati elvárási rés kialakulásának számos okát feltárták már a különböző társadalmi csoportokban elvégzett kutatásaik során. Empirikus kutatásom egyik fő célja, hogy – természetesen a korábbi kutatások eredményeiből szerzett ismereteimet felhasználva – minél teljesebb képet alkossak – amennyiben létezik – a könyvvizsgálati elvárási rés kialakulásának és létezésének okairól Magyarországon.

A dolgozat 3.3. fejezetében ismertetett szakirodalmi áttekintés alapján megállapítható, hogy az elmúlt években a kutatások jellemzően a rés mértékét és összetételét vizsgálták – az eltérő gazdasági és politikai viszonyok között működő – különböző országokban, és a különböző társadalmakban az elvárási rés létezésének számos bizonyítékát találták, így globális könyvvizsgálati elvárási résről beszélhetünk.

Amint azzal a legtöbb kutató egyetért, a könyvvizsgálati elvárási rés több kérdés körül összpontosul. A leginkább kiemelendő a könyvvizsgáló szerepek és felelősségek (Porter, 1993, Fazdly és Ahmad, 2004, Dixon és munkatársai, 2006.), a könyvvizsgálói jelentés által kommunikált üzenetek jellege és jelentése (Monroe és Woodliff, 1994, Gay, Schelluch és Baines, 1998.) és a könyvvizsgálói függetlenség (Sweeney, 1997, Lin és Chen, 2004; Alleyne et al, 2006).

A következő ábra a könyvvizsgálati elvárási rés főbb okait szemlélteti, amelyeket a kutatók elvégzett vizsgálataik alapján az egyes országokban azonosítottak.

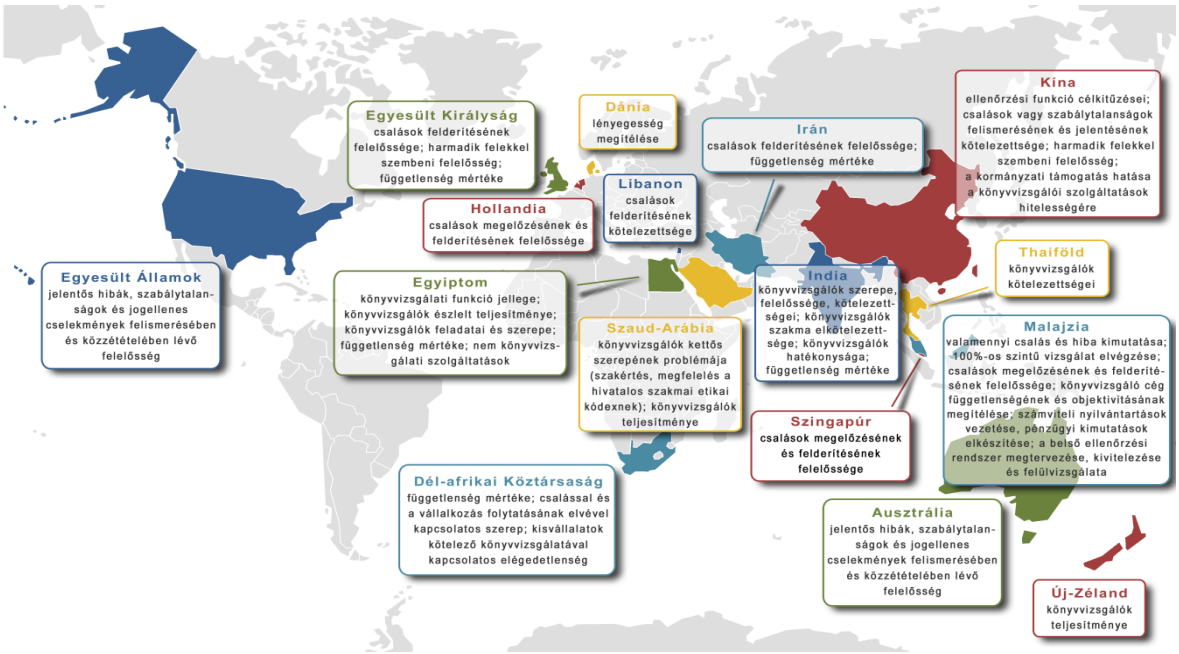

Forrás: Feldolgozott szakirodalom alapján, saját szerkesztés

5. ábra: A könyvvizsgálati elvárási rés főbb okai az egyes országokban

A könyvvizsgálati elvárási rés részeinek megkülönböztetése azért fontos, mert a különböző komponensekből eredő problémáknak eltérő megoldásuk van. Adott társadalomban az elvárási rés feltérképezését követően, annak részeinek meghatározása után jelölhetőek ki a rés csökkentésének lehetséges eszközei. Arra törekedve, hogy csökkentsék a kimutatott könyvvizsgálati elvárási rést, a kutatók és a szakmai szervezetek különböző megoldási lehetőségeket vizsgáltak meg.
A következő ábra a dolgozatban ismertetett kutatások eredményei alapján azonosított lehetséges eszközöket összegezi, amelyek a könyvvizsgálati elvárási rés egyes részeit csökkenthetik:

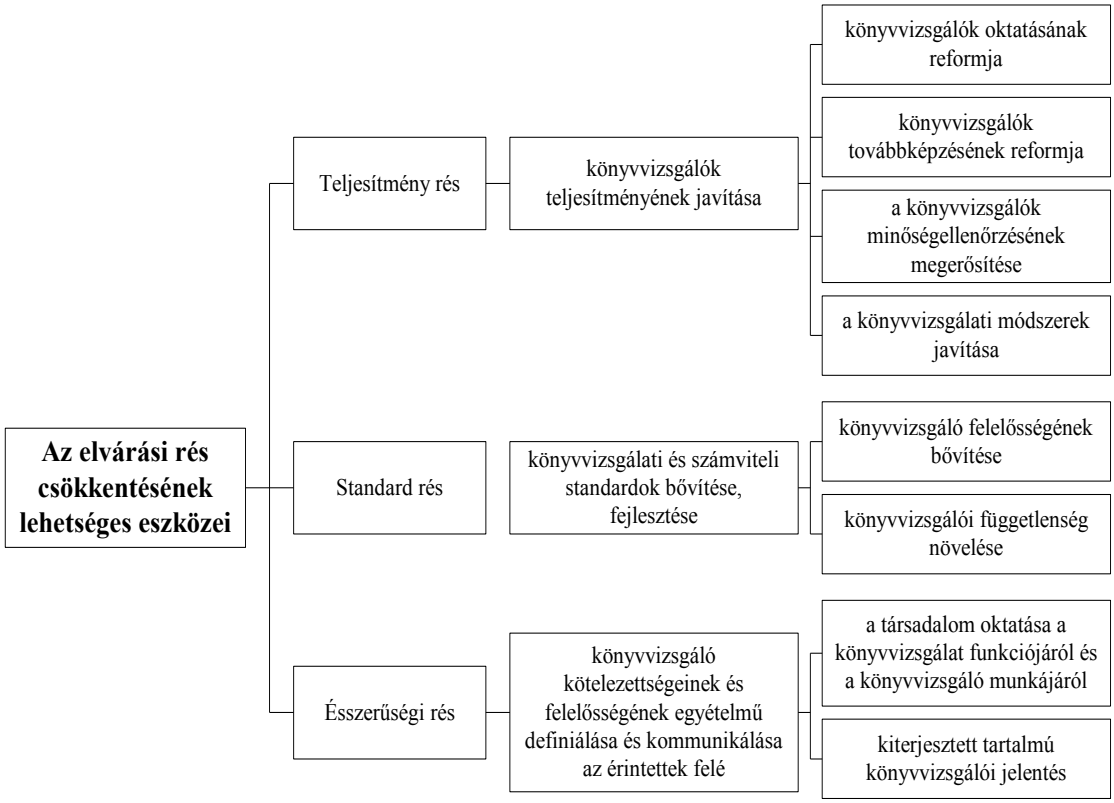

Forrás: Feldolgozott szakirodalom alapján, saját szerkesztés

6. ábra: Az elvárási rés csökkentésének lehetséges eszközei a vonatkozó kutatások eredményei alapján

A kutatók és a számviteli szakma tehát így vagy úgy, de reagált az elvárási résre. Azonban meg kell jegyezni, hogy az elvárási rés jellemzően több területen megjelenő hiányosság (túlzott várakozások, téves értelmezések, elégtelen teljesítmény, stb.) kombinációjából származik. Éppen ezért minden érintett területen lépéseket kell tenni, mert az elvárásbeli különbségek továbbra is fennmaradnak addig, ameddig hatékony és időben érkező megoldásokat nem hajtanak végre.

A könyvvizsgálati elvárási rés témájában rendelkezésre álló – más kutatók által végzett kutatásokra vonatkozó – szakirodalom részletes tanulmányozása alapján az előzetes hipotézisemet igazoltnak láttam, és az alábbiak szerint fogadtam el:

T2 tézis

A könyvvizsgálati elvárási rés megfelelő definiálása, valamint az elvárási rés modellezésével és annak szűkítési lehetőségeivel foglalkozó kutatások egyaránt hangsúlyos kérdésként jelentkeznek az eltérő gazdasági fejlettségű és eltérő könyvvizsgálati szabályozással rendelkező országokban.

Ahogy azt a bevezetőben is jeleztem, a könyvvizsgálati elvárási rés témájában elért nemzetközi kutatási eredmények további vizsgálat nélkül nem feltétlenül alkalmazhatóak adott országra, így Magyarországra vonatkoztatva sem, mert a megállapításokat befolyásolják – és esetleg torzítják – az adott ország egyedi gazdasági, társadalmi vagy jogi tényezői. Empirikus kutatásom fő célja ennek megfelelően az elvárási-teljesítmény rés Magyarországon jellemző részeinek, illetve szerkezetének vizsgálata – azonosítása és értékelése – azért, hogy meghatározható legyen az elvárási rés szűkítési megoldásainak megfelelő kombinációja.

2.3. AZ EMPIRIKUS KUTATÁS MÓDSZERÉNEK MEGHATÁROZÁSA, TERVEZÉSE ÉS VÉGREHAJTÁSA

Kvalitatív kutatásom – melyet primer kutatással hajtottam végre – célja a könyvvizsgálati elvárási rés magyar modelljének meghatározása, amelyhez az alábbi négy egymásra épülő kérdéskör vizsgálatát tartottam kiemelten fontosnak.

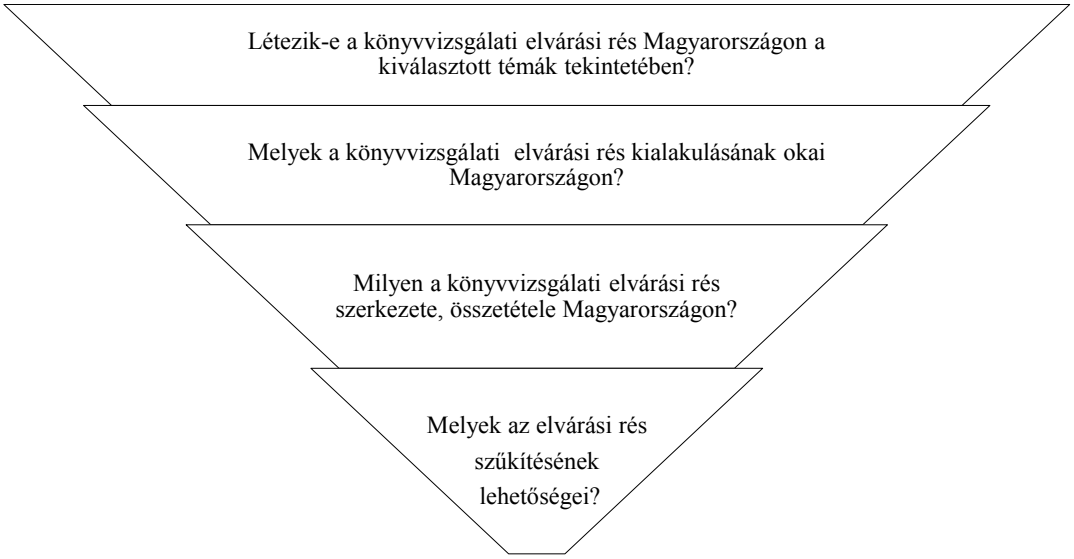

Forrás: saját szerkesztés

7. ábra: A könyvvizsgálati elvárási rés magyar modellje vizsgálatának folyamata

Ezen kérdések megválaszolásához – a T1/b tézisben tett megállapításommal összhangban – a könyvvizsgálat alábbi lényeges területeinek empirikus vizsgálatát végeztem el:

- a könyvvizsgálat hatóköre, könyvvizsgálók által elvégzendő feladatok és azok érintettek általi megítélése;
- könyvvizsgálat által nyújtott bizonyosság;
- a könyvvizsgálat korlátai, a könyvvizsgálók felelőssége;
- könyvvizsgálók függetlensége; valamint
- a könyvvizsgálói jelentés terminológiájának értelmezése, információ tartalma, hasznosíthatósága a döntéshozatalban.

Kapcsolódó hipotéziseim ellenőrzéséhez a gazdasági élet aktív szereplőitől kellett rendszerezett információkat gyűjtenem, amelyhez a tematikusan felépített kérdőív adta a megfelelő eszközt. Empirikus kutatásom elsődleges adatgyűjtéséhez kapcsolódó kérdőívek kiküldésére jellemzően elektronikus úton került sor[3], a minél szélesebb réteg elérése érdekében azonban papíralapú kérdőív-kitöltés is történt.
Időbeliségét tekintve a kutatás egy állapotot kívánt rögzíteni, így keresztmetszeti kutatásnak tekinthető. Ezen állapot a Magyarországon 2013-ban adott gazdasági, társadalmi, illetve szabályozási környezetben kialakult könyvvizsgálati helyzet, amelyet az érintettek véleményének megismerésével és összegzésével kívántam felmérni.

[3] A kutatáshoz az eva-sys.uni-miskolc.hu felületét használtam. A kérdőív kitöltőinek lehetősége volt a kérdőívet postai úton is megkérni és tehermentesítve papíralapon visszaküldeni, ilyen megkeresés azonban nem érkezett.

A kutatási kérdőív két fő részből áll. Első része (1.1-1.11. számú kérdések) demográfiai adatokat, illetve a kitöltőre vonatkozó általános kérdéseket tartalmaz, mint a kitöltő életkora, iskolai végzettsége, könyvvizsgálattal való kapcsolata.
A kutatási kérdőív másik, tartalmi szempontból fő része (2.1-7.10. számú kérdések) a könyvvizsgálat funkcióját és a könyvvizsgálók feladatait, felelősségét, illetve függetlenségét érintő kérdéseket tartalmazza célzottan a felállított hipotézisek igazolására, az alábbi szerkezetben.

2. táblázat: A kérdőív szakmai kérdéseinek struktúrája

Tartalmi kérdések struktúrája	
Kérdések kérdőívben megjelenő azonosító száma	Kérdéscsoport által vizsgált témakör
2.1-2.12	A könyvvizsgálati elvárási rés létezése és kialakulásának okai
3.1-3.5	A könyvvizsgálat és a könyvvizsgálók által nyújtott teljesítmény értékelése
4.1-4.26	A könyvvizsgálók feladatainak, kötelezettségeinek és felelősségének megítélése
5.1-5.20	A könyvvizsgálói jelentésben használt terminológia értelmezése
6.1-6.15	A könyvvizsgálói jelentésben kommunikált információk, illetve a könyvvizsgálói vélemény hasznossága a befektetői döntésekben
7.1-7.10	A könyvvizsgáló függetlenségének megítélése

Forrás: saját szerkesztés

A KUTATÁSI ALAPSOKASÁG MEGHATÁROZÁSA

A vonatkozó szakirodalom áttekintése alapján a kutatók az elvárási rés felmérése során a pénzügyi kimutatások felhasználóinak nagyon különböző csoportjait kérdezték meg, köztük a befektetőket (Fadzly és Ahmad, 2004), a bankárokat (Best et al., 2001), a pénzügyi igazgatókat (Haniffa & Hudaib, 2007), a felső vezetést (Alleyne & Howard, 2005), a befektetési elemzőket (Haniffa & Hudaib, 2007; Humphrey et al., 1993), a pedagógusokat (Lin és Chen, 2004), a kormányzati tisztviselőket (Haniffa & Hudaib, 2007; Lin és Chen, 2004), a brókereket (Fadzly és Ahmad, 2004), a hitelező szervezetek vezetőit (Haniffa & Hudaib, 2007), a bírákat (Lowe, 1994) és az esküdteket (Frank és munkatársai, 2001).

Kutatásom tervezésekor a kérdőíves felmérés lehetséges célcsoportjaiként a könyvvizsgálat érintettjei kerültek meghatározásra. Ennek keretében a könyvvizsgálat érintettjei – azaz a pénzügyi kimutatások készítői, ellenőrzői, illetve kedvezményezettei – közül az időbeli és kivitelezhetőségi korlátokat figyelembe véve választottam olyan érintett részsokaságokat, akik véleményének összegyűjtését és elemzését a kutatás céljaim elérésben hasznosíthatónak és emellett kivitelezhetőnek ítéltem meg.
Tekintettel azok szoros kapcsolatára – és felelősségére – a pénzügyi kimutatásokat illetően, a pénzügyi-számviteli vezetők, illetve a könyvviteli szolgáltatást nyújtók – mint a pénzügyi kimutatások készítői – sokkal tájékozottabbak az ellenőrzési folyamatokról, és ennek következtében a könyvvizsgálók feladatairól, elvégzett munkájáról, valamint annak hasznosíthatóságáról, ami lehetővé teszi a potenciális teljesítmény- és a standardokbeli hiányosságok jobb értékelését, és kisebb hangsúlyt fektet a potenciális ésszerűségi szakadékra. Az ő megkeresésük a Nemzetgazdasági Minisztérium által regisztrált könyvviteli szolgáltatást végzők névjegyzékében szereplő, nyilvánosan elérhető adatbázisa alapján történt. Így mintegy 3800 címre került kiküldésre az elektronikusan kitölthető kérdőív, amelyből mintegy 184 kitöltött kérdőív érkezett vissza. Ezen válaszokat a továbbiakban az adatbázisra utalva „NGM” rövidítéssel jelölöm.
A bankárok, illetve pénzügyi tanácsadók azért kerültek kiválasztásra, hogy képviseljék a pénzügyi kimutatások kedvezményezettjeit. A különböző felhasználói vélemények azért

fontosak, mert a felhasználók eltérő módon kapcsolódnak az ellenőrzött vállalkozásokhoz. A felhasználók jellemzően nagyobb információs aszimmetriával szembesülnek, különböző elvárásaik lehetnek a könyvvizsgálókkal szemben. Továbbá olyan felhasználókról van szó, akik részesülhetnek a könyvvizsgálók tevékenységének hasznaiból, azonban nem fizetnek ezekért a szolgáltatásokért. A költség-haszon megfontolások ezen hiánya azt okozhatja a felhasználók számára, hogy elvárják, hogy a könyvvizsgálók a lehető legnagyobb erőfeszítést tegyék. Így a véleményük eltérhet a pénzügyi-számviteli vezetőkétől. A megkeresés a Magyar Bankszövetség segítségével történt, amelynek mind a 46 tagintézménye számviteli, illetve adatszolgáltatással[4] foglalkozó területe felé továbbításra került az elektronikusan kitölthető kérdőív, amelyből 10 kitöltött kérdőív érkezett vissza. Ezen válaszokat a továbbiakban az adatbázisra utalva „Bankszövetség" megnevezéssel jelölöm.
A pénzügyi kimutatások ellenőrzői közül a könyvvizsgálókat azért választottam a mintába, hogy képviseljék a könyvvizsgálati elvárási rés kérdésében leginkább érintett könyvvizsgálói szakma véleményét. A könyvvizsgálók megkeresése a Magyar Könyvvizsgálói Kamara segítségével történt, így a kérdőív eljutott mintegy 5.306 fő regisztrált aktív, illetve szüneteltető kamarai tag könyvvizsgálókhoz, amelyből mintegy 268 kitöltött kérdőív érkezett vissza. Ezen válaszokat a továbbiakban az adatbázisra utalva „MKVK" rövidítéssel jelölöm. Mindemellett egy országos ellenőrző hatóság – amely a kutatásban segítségemre volt, azonban véleményével nem kívánt abban hatóságként megjelenni – Borsod-Abaúj-Zemplén megyei területi képviselete segítségével, mintegy 100 db papíralapú kérdőívet juttattam el az ellenőrzésben részt vevő – így a pénzügyi kimutatást ellenőrző és felhasználó – alkalmazottakhoz, amelyből 48 értékelhető kérdőív érkezett vissza. Ezen válaszokat a továbbiakban az adatbázisra utalva „Ellenőrző hatóság" megnevezéssel jelölöm.

Mindösszesen 510 értékelhető válasz érkezett, mely 5,51 % -os válaszadási aránynak felel meg.

A LEKÉRDEZÉS SORÁN KIALAKULT MINTA ÉRTÉKELÉSE

A lekérdezések eredményeként kapott a kutatási következtetések levonásához használt minta összetételét illetően megállapítható, hogy az 510 kérdőív mintegy 53 %-át a Magyar Könyvvizsgálói Kamara tagjegyzékében szereplő aktív és szüneteltető tagok, 36 %-át a Nemzetgazdasági Minisztérium által regisztrált könyvviteli szolgáltatást végzők névjegyzékében szereplő személyek, 9 %-át az auditált pénzügyi kimutatásokkal munkájuk során foglalkozó – hatósági ellenőrzésben részt vevő – szakemberek, a fennmaradó 2 %-ot pedig a Magyar Bankszövetség tagszervezeteinek szakemberei adták.

A demográfiai kérdésekre adott válaszok alapján megállapítható azonban, hogy annak ellenére, hogy a négy különböző lekérdezéssel érintett csoport meghatározása során a célom az volt, hogy azok azonos viszonyban legyenek a könyvvizsgálattal, a kérdőívekben adott válaszok alapján ez nem valósult meg maradéktalanul. A hipotéziseim ellenőrzéséhez elvégzendő elemzések során ezért nem az ismertetett lekérdezéseket tekintettem az érintett részmintáknak, hanem a kérdőívet kitöltő egy másik csoportosításban, a saját tevékenységére vonatkozó válasza alapján kerül besorolásra.

Az alábbi táblázat tartalmazza az érintett tevékenységeket végzők besorolását az elemzések során vizsgált 3 fő csoportba, amelyek véleményeltérése, illetve azonossága véleményem szerint megfelelő alapot adhat a könyvvizsgálati elvárási réssel kapcsolatosan kitűzött célok eléréséhez.

[4] Például MNB felé történő kötelező jelentések.

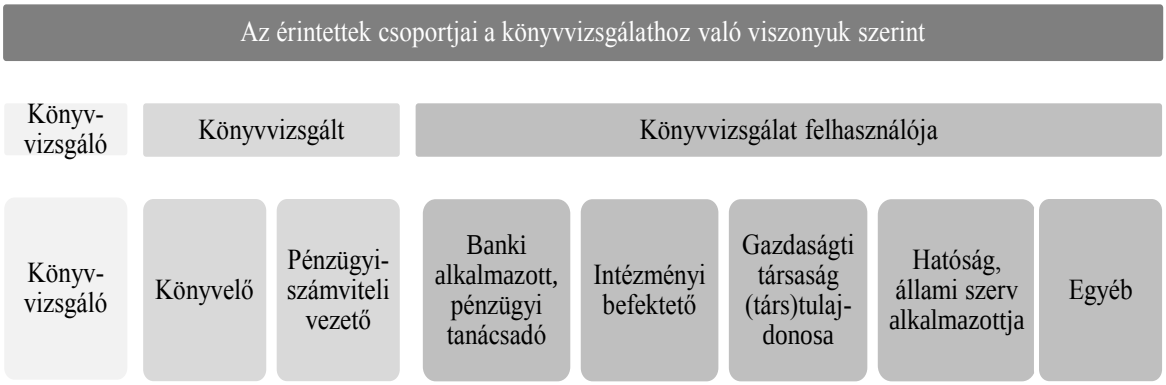

Forrás: saját szerkesztés

8. ábra: Az érintettek csoportjai a könyvvizsgálathoz való viszonyuk szerint

Mindezek alapján a kialakult három vizsgált csoport elemszámának teljes mintán belüli megoszlását mutatja az alábbi diagram.

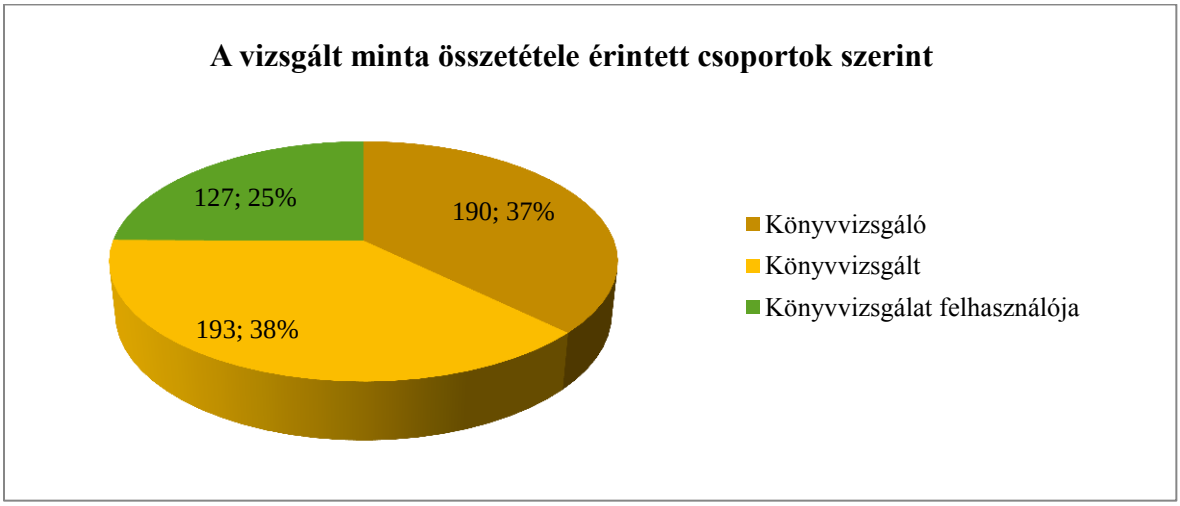

Forrás: Miskolci Egyetem - EvaSys felméréskészítő és kiértékelő rendszere által feldolgozott adatok alapján, saját szerkesztés

9. ábra: A vizsgált minta összetétele érintett csoportok szerint

Mindezek után az empirikus kutatáshoz kapcsolódó hipotézisek ellenőrzését a kérdőíves lekérdezés során kapott válaszok elemzésével végeztem el.

3. HIPOTÉZISEK EMPIRIKUS ELLENŐRZÉSE, KUTATÁSI KÖVETKEZTETÉSEK

A kapcsolódó szakirodalom szintetizálásának nyomán fogalmazódtak meg a könyvvizsgálati elvárási réssel kapcsolatos kutatásom hipotézisei, amelyek empirikus ellenőrzésére a könyvvizsgálat érintettjeinek véleményét tükröző – általam összeállított – kérdőívek eredményeinek értékelését választottam.

3.1. A KÖNYVVIZSGÁLATI ELVÁRÁSI RÉS LÉTEZÉSÉRE VONATKOZÓ HIPOTÉZIS EMPIRIKUS ELLENŐRZÉSE

H3 hipotézis

Magyarországon nincs szignifikáns különbség a könyvvizsgálati elvárási rés létezésének és kialakulása okainak megítélésében a pénzügyi kimutatások érintettjei között.

Dolgozatom 5.1. fejezetében bemutatottak alapján, a könyvvizsgálati elvárási rés létezésének érintettek általi megítélésére vonatkozóan megállapítható, hogy az érintett csoportok mindegyikében a válaszadók többsége egyetért a könyvvizsgálati elvárási rés létezésével, azonban a könyvvizsgálat felhasználói – akiket közvetetten érintett csoportnak tekinthetünk – kevésbé érzékelik a könyvvizsgálattal szembeni elvárási problémákat. Elvégzett vizsgálatom alapján a vizsgált tényezők függetlenek egymástól, azaz az érintett csoportokba tartozás nem határozza meg a könyvvizsgálati elvárási rés létezésében fennálló véleményt, továbbá nincs szignifikáns különbség a könyvvizsgáló és nem könyvvizsgáló érintettek között a könyvvizsgálati elvárási rés létezésének megítélésében.

Azon válaszadóknak, akik a könyvvizsgálati elvárási rés létezését véleményezték azt is meg kellett ítélniük, hogy amennyiben létezik a könyvvizsgálati elvárási rés Magyarországon, akkor melyek annak kialakulásának, illetve növekedésének okai.[5]

A vizsgálatok eredményeként a könyvvizsgálati elvárási rés kialakulásának és létezésének leginkább jellemző okaiként határozták meg az érintettek:

- a vállalati kríziseket, illetve pénzügyi beszámolási botrányokat, amelyek a könyvvizsgálókkal szembeni új szakmai és felelősségi elvárásokhoz vezettek (2.3 kérdés);
- a könyvvizsgálat felhasználóinak – akik gazdasági döntéseik során támaszkodnak a könyvvizsgált beszámolóban szereplő információkra – félreértelmezéseit, tudatlanságát a könyvvizsgálók felelősségéről és a könyvvizsgálat korlátairól (2.9 kérdés), valamint
- a könyvvizsgálat felhasználóinak – akik gazdasági döntéseik során támaszkodnak a könyvvizsgált beszámolóban szereplő információkra – ésszerűtlen elvárásait a könyvvizsgálat funkcióját illetően (2.10 kérdés).

Ugyanakkor a könyvvizsgálati elvárási rést legkevésbé meghatározó tényezőnek a könyvvizsgálók által végzett nem-könyvvizsgálati szolgáltatásokat tekintették az érintettek (2.8

[5] Ennek célja a könyvvizsgálati elvárási rés okainak előzetes feltérképezése közvetlen módon, azaz olyan formában, hogy a válaszadók az általam meghatározott lehetséges okokról döntenek, amelyet a későbbiekben indirekt módon is ellenőrizni kívánok az érintettek könyvvizsgálat funkciójára, hasznosíthatóságára, teljesítményére vonatkozó véleményének vizsgálatával.

kérdés). Ezen tényező tekintetében a teljes minta a vizsgált ismérv – adott érintett csoportba tartozás – szempontjából homogénnek tekinthető, azaz nincs szignifikáns különbség az érintett csoportok véleménye között.

Az elvégzett vizsgálatok alapján a kezdeti hipotézisem nem igazolódott maradéktalanul, azonban az elért kutatási eredményeimet figyelembe véve a következő tézist fogalmaztam meg:

T3 tézis

Magyarországon nincs szignifikáns különbség a könyvvizsgálati elvárási rés létezésének megítélésében a pénzügyi kimutatások érintettjei között.

Az érintett csoportok mindegyike a könyvvizsgálati elvárási rés jellemző okának tekinti a vállalati válságokat, illetve pénzügyi beszámolási botrányokat, amelyek a könyvvizsgálókkal szembeni új szakmai és felelősségi elvárásokhoz vezettek, ugyanakkor nem tekinti jellemző okának a könyvvizsgálók által végzett nem-könyvvizsgálati szolgáltatásokat.

Továbbá az érintett csoportok mindegyike a könyvvizsgálati elvárási rés jellemző okának tekinti a könyvvizsgálat felhasználóinak félreértelmezéseit, tudatlanságát a könyvvizsgálók felelősségéről és a könyvvizsgálat korlátairól, valamint ésszerűtlen elvárásait a könyvvizsgálat funkcióját illetően, amely esetében azonban szignifikáns különbség van az érintett csoportok véleménye között a könyvvizsgálati elvárási réshez való hozzájárulás mértékében.

3.2. A KÖNYVVIZSGÁLATI ELVÁRÁSI RÉS SZERKEZETÉRE VONATKOZÓ HIPOTÉZIS EMPIRIKUS ELLENŐRZÉSE

A dolgozat 3. fejezetében bemutatott, a könyvvizsgálati elvárási résre vonatkozó elméletek közül Porter „könyvvizsgálati elvárás-teljesítmény rés” modelljét tartom a leginkább kidolgozottnak, ugyanakkor empirikus vizsgálataim során annak módosított változatának érvényességét kívántam igazolni Magyarországon. Ennek oka, hogy véleményem szerint – a teljesítménybeli és ésszerűségi okokon túl – könyvvizsgálati elvárási rés keletkezhet a könyvvizsgálat érintettjeinek – a könyvvizsgálat sajátos terminológiájának – nem megfelelő értelmezésből is, amelyhez előzetes feltételezésem szerint azok a könyvvizsgálat eredményeként levont következtetések tartoznak, amelyeket standard előír, a könyvvizsgálók ennek megfelelnek, azonban az érintettek tévesen értelmezik annak jelentését. Ennek megfelelően került megfogalmazásra kapcsolódó hipotézisem:

H4/a hipotézis

Magyarországon a könyvvizsgálati elvárási rés az elégtelen könyvvizsgálói teljesítmény, a könyvvizsgálatra vonatkozó standardok hiányosságai, az ésszerűtlen elvárások, és a könyvvizsgálat funkciójára vonatkozó téves értelmezések kombinációjából ered, amelynek feltérképezésével kijelölhetőek az elvárási rés szűkítésének lehetséges eszközei.

A hipotézis ellenőrzéséhez arra kértem a válaszadókat, hogy megadott szempontok – mint a könyvvizsgálók szakmai hozzáértése, felkészültsége, munkájuk megbízhatósága, haszno-

síthatósága, függetlensége, illetve felelősségvállalása a könyvvizsgált beszámolót illetően – alapján értékeljék a könyvvizsgálók által nyújtott teljesítményt, valamint véleményezzék a könyvvizsgálók felelősségére és feladataira vonatkozó állításaimat, az alapján, hogy véleményük szerint a könyvvizsgáló gazdaságosan – a befektetett munka, az azzal elért eredmény és a munka díjazása egymáshoz viszonyított arányának figyelembevételével – el tudja-e végezni a vizsgált feladatot, illetve vállalni tudja-e a felelősséget. Az állításokkal kapcsolatosan a válaszadóknak meg kellett ítélniük, hogy a felsorolt feladatok, kötelezettségek, illetve felelősségek véleményük szerint jelenleg Magyarországon fennállnak-e a könyvvizsgálókkal szemben, illetve ha igen, akkor annak hogyan felel meg a könyvvizsgáló, ha pedig úgy ítélte meg, hogy nem, akkor szükséges-e, hogy a későbbiekben a könyvvizsgáló feleljen meg adott feladatnak, kötelezettségnek, illetve felelősségnek.

Az ilyen módon besorolandó könyvvizsgálói feladatok az alábbiak szerint csoportosíthatók:

- a könyvvizsgálókkal szemben jogszabályokban meghatározott követelmények Magyarországon (8. irányelv, Szt., Ptk., Kkt., Pmt.),
- a Magyarországon jóváhagyott Magyar Nemzeti Könyvvizsgálati és Minőségellenőrzési Standardok által megkövetelt könyvvizsgálói feladatok, valamint
- a könyvvizsgálók jelenleg nem létező feladatai Porter (1993) tanulmánya alapján, amelyek az alábbi főbb kérdésekre vonatkoznak:
  - a könyvvizsgálók vállaljanak felelősséget a társaság pénzügyi kimutatásainak pontosságáért, illetve a társaság fizetőképességének fennmaradásáért;
  - a könyvvizsgálók adjanak korai előrejelzést, illetve figyelmeztetést a vállalkozás hibáiról;
  - a könyvvizsgálók fedezzék fel az esetleges adó- és egyéb a pénzügyi kimutatást érintő csalást, valamint az illegális tevékenységeket és jelentsék a tulajdonosoknak, illetve a külső illetékes hatóságoknak.

Az első két kategóriába tartozó – azaz a Magyarországon könyvvizsgálókkal szemben jogszabályokban, illetve a jóváhagyott Magyar Nemzeti Könyvvizsgálati és Minőségellenőrzési Standardokban meghatározott – követelmények azok, amelyeket a továbbiakban „standardok által előírt” követelményként értelmezek.

A fentiek alapján feltérképezhető a könyvvizsgálati elvárási rés szerkezete Magyarországon, azaz hogy mely feladatok, kötelezettségek, illetve felelősségek a rés melyik eleméhez tartoznak, amelyhez az alábbi besorolási elveket határoztam meg:

I. A teljesítmény hiányosságából eredő réshez tartoznak azok a kötelezettségek, amelyeket standard előír, de:
   - a könyvvizsgálók nem tekintik feladatuknak, illetve felelősségüknek, vagy
   - az érintettek úgy ítélik meg, hogy azt a könyvvizsgálók nem megfelelő minőségben végzik el.

II. A standardok hiányosságából eredő réshez tartoznak azok a kötelezettségek, amelyeket standard nem ír elő, de ésszerűen elvárható a könyvvizsgálóktól, hogy teljesítsék.

III. Az ésszerűtlen elvárásokból eredő réshez tartoznak azok a kötelezettségek, amelyeket standard nem ír elő, és ésszerűen nem várható el a könyvvizsgálóktól, hogy teljesítsék.

IV. A nem megfelelő értelmezésből eredő réshez – amely az általam meghatározott új része a könyvvizsgálati elvárási résnek, amennyiben létezése beigazolódik – tartoznak azok a könyvvizsgálat eredményeként levont következtetések, amelyeket standard előír, a könyvvizsgálók ennek megfelelnek, azonban az érintettek tévesen értelmezik annak jelentését.

A könyvvizsgálati elvárási rés meghatározásának folyamatát Magyarországon az alábbiak szerint modelleztem:

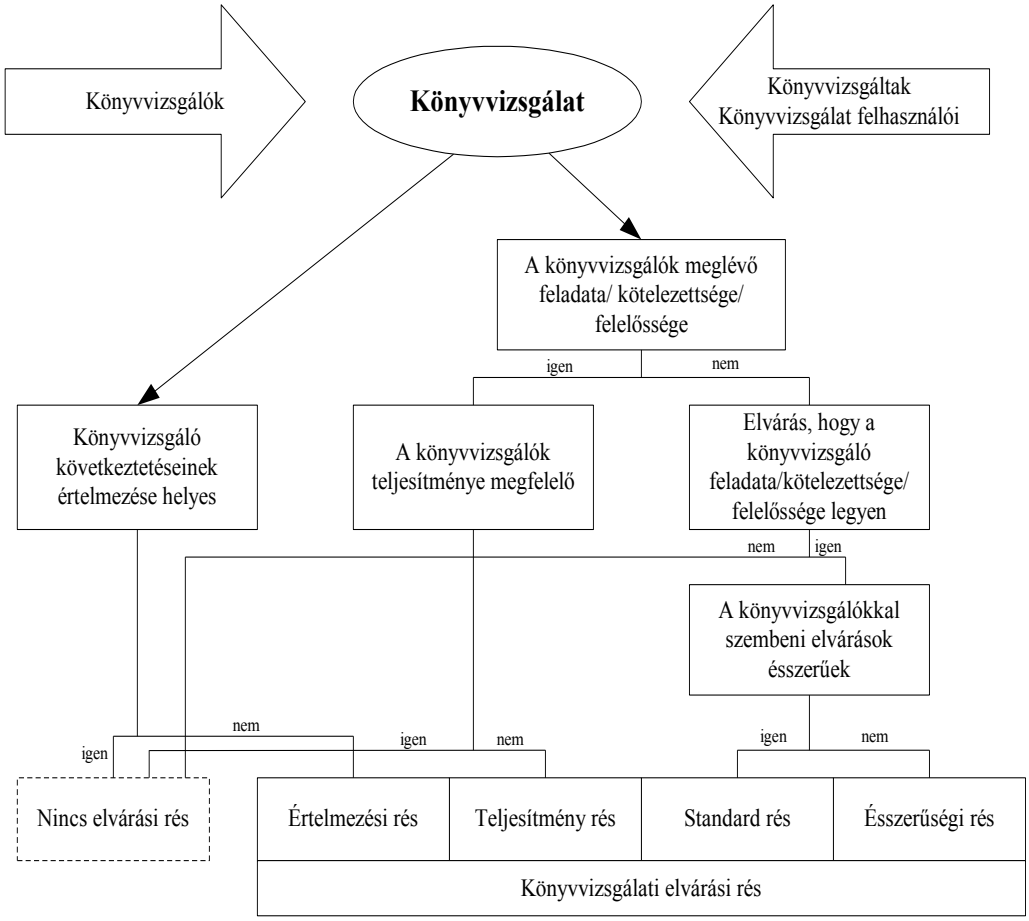

Forrás: Porter, 1993 felhasználásával, saját szerkesztés

10. ábra: A könyvvizsgálati elvárási rés meghatározásának folyamata

A megkérdezettek válaszainak elemzése alapján ábrázolhatóak lettek azok a könyvvizsgálattal kapcsolatos konkrét tényezők, amelyek hozzájárulnak a könyvvizsgálati elvárási rés egyes komponenseinek létezéséhez.

A könyvvizsgálati elvárási rés meghatározásának 11. ábra szerint modellezett folyamatában az érintett csoportok vonatkozó válaszainak vizsgálata során meg kell határozni azt a számszaki kritériumot, amellyel eldönthető, hogy adott csoport az előzőekben vázolt kérdésekben milyen állásponton van.

A szakirodalomban többféle megoldás található erre a kérdésre. Porter (1993) tanulmányában a könyvvizsgálati elvárási rés vizsgálata során a vizsgált csoportok véleményének megítéleskor a válaszadók 20 százalékának egyetértő véleményét tartotta relevánsnak. Troberg és Viitanen (1999) magasabb, 25 százalékos határt javasoltak ezirányú vizsgálataik során, mivel úgy gondolták, hogy ez a százalékos arány minősül „minősített kisebbségnek”. Kutatásom alkalmazásában Troberg és Viitanen (1999) minősített kisebbségét fogadom el számszaki kritériumként.

A kritériumnak megfelelő tényezők meghatározásához a sokasági arányra vonatkozó hipotézis vizsgálatokat végeztem el a könyvvizsgálók, a könyvvizsgáltak és a könyvvizsgálat felhasználói által alkotott minták jellemzői alapján, így következtetéseimet az érintettek

teljes csoportjára vonatkozóan fogalmaztam meg. A nullhipotéziseim megítéléséhez (elfogadásához, illetve elutasításához) a Z-próbafüggvényt használtam 5%-os szignifikancia szint meghatározásával.

Vizsgálataim alapján Porter (1993) könyvvizsgálati elvárási-teljesítményi rés szerkezetére vonatkozó modelljét továbbfejlesztve – az előzőek összefoglalásaként – az alábbiak szerint modellezem a könyvvizsgálati elvárási rést Magyarországon. Modellemben feltűntetem a könyvvizsgálati elvárási rés elemeihez tartozó jellemző tényezőket, amelyek alapján meghatározhatóak azok az intézkedések, amelyek elősegíthetik a könyvvizsgálati elvárási rés szűkítését Magyarországon.

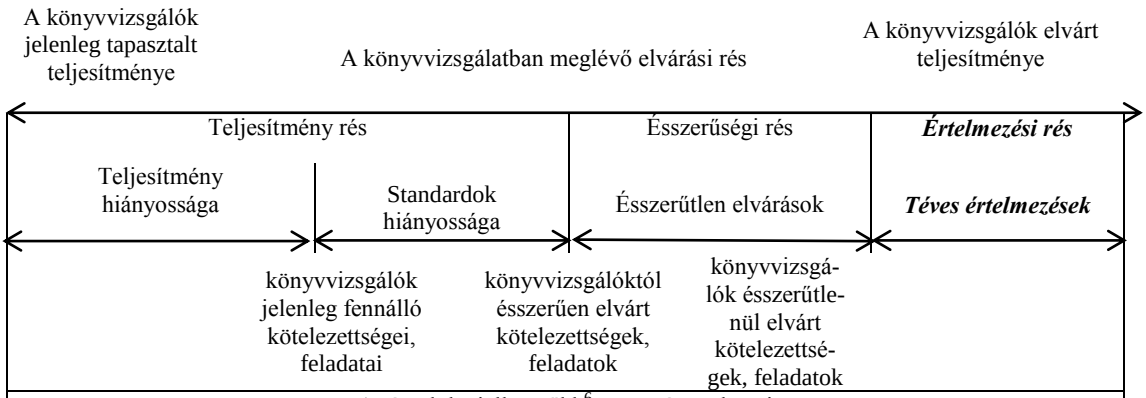

A részek legjellemzőbb[6] azonosított elemei

a társaság fizetőképességére vonatkozó kételyek kifejezése a könyvvizsgálói jelentésben; kellő bizonyosság, hogy egészében véve a pénzügyi kimutatások nem tartalmaznak akár csalásból, akár hibából eredő lényeges hibás állítást; megfelelés a szakmai etikai kódex előírásainak; minden a pénzügyi kimutatás szempontjából lényeges becslés ellenőrzése; a társaság egyéb pénzügyi információinak vizsgálata, az azokban szereplő, az auditált pénzügyi kimutatásokhoz képest meglévő lényeges ellentmondások feltárása;	a pénzügyi információk szándékos torzításának hatóságok felé történő jelentése; a vállalat hozzáértő irányításának igazolása; a vállalat által a környezeti és társadalmi ügyekhez felelős attitűd tanúsításának igazolása; a felderített csalás tulajdonosok és közvetve – a könyvvizsgálói jelentésben való közzététellel – a társadalom felé történő kommunikálása;	a számviteli előírások – jogszabályok, standardok, szabályzatok, stb. – teljes körű betartása az adózási előírások – jogszabályok – teljes körű betartása a pénzügyi kimutatások megfelelő időben, formában és tartalommal történő elkészítése az illegális működés, a csalás, a hiba megakadályozása, illetve minden a pénzügyi kimutatásban szereplő csalás és hiba felderítése a vizsgált vállalat számviteli és belső ellenőrzési rendszerének irányítása, fejlesztése, megbízhatósága	kellő bizonyosság elegendő és megfelelő bizonyíték, lényeges hibás állítás, figyelemfelhívás, egyéb kérdések véleménynyilvánítás visszautasítása

Forrás: saját szerkesztés

11. ábra: A könyvvizsgálati elvárási rés szerkezete Magyarországon az érintettek véleménye alapján

[6] A dolgozatban ismertetett vizsgálatok alapján, az ésszerűtlen elvárások – érintettek által véleményezett fontossági sorrendje alapján – szűkített körének feltűntetésével.

Az elvégzett vizsgálatok alapján a kezdeti hipotézisem igazoltnak elfogadom és kutatási eredményeimet figyelembe véve a következő tézist fogalmazom meg:

T4/a tézis

Magyarországon a könyvvizsgálati elvárási rés az elégtelen könyvvizsgálói teljesítmény, a könyvvizsgálatra vonatkozó standardok hiányosságai, az ésszerűtlen elvárások és a könyvvizsgálat funkciójára vonatkozó téves értelmezések kombinációjából ered, amelynek feltérképezésével kijelölhetővé váltak az elvárási rés szűkítésének lehetséges eszközei.

3.3. A GAZDÁLKODÓ EGYSÉGEN BELÜLI CSALÁSSAL KAPCSOLATOS KÖNYVVIZSGÁLÓI FELELŐSSÉGVÁLLALÁSRA VONATKOZÓ HIPOTÉZIS EMPIRIKUS ELLENŐRZÉSE

A könyvvizsgálati elvárási réssel kapcsolatos vizsgálatokban jellemző elem a könyvvizsgáló csalások megelőzésében és felderítésében meglévő, illetve elvárt szerepe. A vállalati csalások felderítésében való könyvvizsgálói szerepvállalás vonatkozásában meglévő, a könyvvizsgálat érintettjei által érzékelt hiányosságokat a különböző országokban számos kutatás bizonyította (Alleyne & Howard, 2005; Best et al., 2001; Dixon et al., 2006; Epstein és Geiger, 1994; Fadzly és Ahmad, 2004; Frank, Lowe és Smith, 2001; Haniffa & Hudaib 2007, Humphrey et al., 1993; Lin és Chen, 2004; Lowe, 1994; McEnroe és Martens, 2001; Sidani, 2007).

Ebből kiindulva úgy ítéltem meg, hogy vizsgálataim során külön figyelmet érdemel a könyvvizsgálati elvárási rés ezen területe, ennek megfelelően került megfogalmazásra kapcsolódó hipotézisem az alábbiak szerint:

H4/b hipotézis

Magyarországon a könyvvizsgálat érintettjei a jelenleginél nagyobb könyvvizsgálói felelősségvállalást várnak el a gazdálkodó egységen belüli csalás megakadályozásában, felderítésében, valamint a felderített csalás kommunikálásában.

A hipotézissel kapcsolatos vizsgálataim első lépéseként a csalással kapcsolatos hazai jogszabályi előírásokat vizsgáltam, jellemzően a gazdasági büntetőjog szabályain keresztül.[7]

Arra, hogy a vizsgált kérdésben átfogó képet kapjak az érintettek véleményéről, és a hipotézisemet ellenőrizzem a kérdőívben feltett, a könyvvizsgáló csalás és illegális cselekedet megelőzésében, illetve felderítésében lévő felelősségére vonatkozó kérdésekre[8] adott válaszok részletesebb elemzése szolgált.

[7] Magyarországon a könyvvizsgálók pénzügyi kimutatások könyvvizsgálatánál fennálló csalással összefüggő felelősségéről a 240. témaszámú – a könyvvizsgáló csalással összefüggő felelőssége a pénzügyi kimutatások könyvvizsgálatánál című – nemzetközi könyvvizsgálati standard, a Nemzetközi Könyvvizsgálati és Minőségellenőrzési Standardok alkalmazásáról szóló magyar Nemzeti Könyvvizsgálati Standard (MNKS) – amelynek kapcsolódó előírásai a csalással vagy jogszabályoknak és szabályozásoknak való meg nem feleléssel összefüggő kommunikációra vonatkoznak –, illetve a Pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról szóló 2007. évi CXXXVI. törvény fogalmaz meg előírásokat.

[8] A kérdőív 2.6, 4.5, 4.7 és 4.8 számú kérdései.

Elvégzett vizsgálataim eredményeként – a válaszadók véleménye alapján – a könyvvizsgálat felhasználói igényelnék leginkább – a könyvvizsgálók pedig legkevésbé – a könyvvizsgálatra vonatkozó jelenlegi előírások, illetve standardok módosítását a könyvvizsgálók – csalások és illegális cselekedetek felderítésében lévő – felelősségére vonatkozóan.

A könyvvizsgálati elvárási rés Magyarországon jellemző elemeinek meghatározása során – a dolgozat 5.2. alfejezetében – három olyan tényező megítélését vizsgáltam, amely közvetlenül a könyvvizsgáló csalás megakadályozásában, felderítésében, illetve a felderített csalás kommunikálásában meglévő és elvárt felelősségére vonatkozott. A 4/b hipotézisem ellenőrzéséhez ezen tényezők közül a csalással kapcsolatos könyvvizsgálói felelősségekre vonatkozók részletesebb elemzését végeztem el.

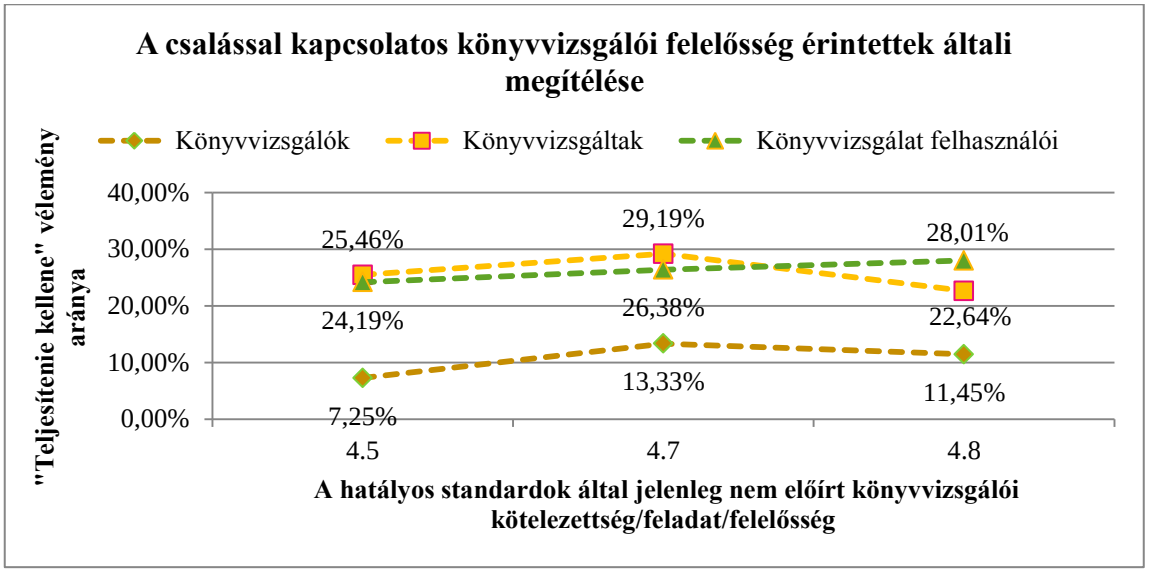

Forrás: Miskolci Egyetem - EvaSys felméréskészítő és kiértékelő rendszere által feldolgozott adatok alapján, saját szerkesztés

12. ábra: A csalással kapcsolatos könyvvizsgálói felelősség érintett csoportok általi megítélése

Azt az elvárást, hogy a könyvvizsgáló legyen felelős az illegális működés, a csalás, a hiba megakadályozásáért, illetve minden a pénzügyi kimutatásban szereplő csalás és hiba felderítéséért (4.5. kérdés) – annak ellenére, hogy a standard rés vizsgálati kritériumának megfelelt – az ésszerűségi rés elemeként azonosítottam, aminek oka az volt, hogy az elvárt feladat teljesítése összeegyeztethetetlen a könyvvizsgálat valódi funkciójával és a könyvvizsgálók lehetőségeivel, hiszen teljes körű vizsgálatot feltételezne a gazdálkodó gazdasági tevékenységéről, a könyvvezetés, költség és önköltségszámítás, illetve a beszámoló összeállítás teljes folyamatáról.
Ezen feladat teljesítésének ilyen jelentős igénye – könyvvizsgáltak és a könyvvizsgálat felhasználóinak mintegy 25 %-a teljesítendőnek ítélte meg ezt a kötelezettséget – mindenképpen azt jelzi, hogy ebben a kérdésben változást várnak a könyvvizsgálat érintettjei.

A pénzügyi információk szándékos torzításának hatóságok felé történő jelentéséért (4.7 kérdés), illetve a felderített csalás tulajdonosok és közvetve – a könyvvizsgálói jelentésben való közzététellel – a társadalom felé történő kommunikálásáért (4.8 kérdés) elvárt felelősséget – korábbi vizsgálataim alapján – a standardok hiányosságából eredő rés részeként azonosítottam. Ennek megfelelően véleményem szerint mindenképp megfontolandó, hogy milyen formában válhatnának ezek a tényezők a könyvvizsgálók feladatává.

A könyvvizsgálók felderített csalások kommunikálásában meglévő és elvárt felelősségére vonatkozó kérdések (4.7. és 4.8. számú kérdés) vizsgálata során számomra meglepő, hogy a könyvvizsgáltak fontosabbnak tartják a pénzügyi információk szándékos torzításának – ami tulajdonképpen a saját maguk által végrehajtott csalásokat jelentik – hatóságok felé történő jelentését, mint annak a könyvvizsgálói jelentésben való szerepeltetését. A könyvvizsgálat felhasználóinak preferenciái kevésbé meglepőek ebben a kérdésben, hiszen ők fontosabbnak tartják, hogy a könyvvizsgáló a tulajdonosoknak és közvetve – a könyvvizsgálói jelentésben való közzététellel – a társadalom felé – az auditált pénzügyi kimutatást felhasználók számára korlátlanul elérhető információként – kommunikálja az azonosított csalást, mintsem a hatóságok felé.
A könyvvizsgálók véleménye alapján megállapítható, hogy ők jellemzően nem kívánják felvállalni a saját megbízójuk ellen irányuló bejelentési, illetve közzétételi feladat ellátását.

Az elvégzett vizsgálatok alapján a kiinduló hipotézisem nem igazolódott maradéktalanul, azonban a kutatási eredményeimet figyelembe véve a következő tézist fogalmazom meg:

T4/b tézis

Magyarországon a könyvvizsgálat érintettjei közül a könyvvizsgáltak és a könyvvizsgálat felhasználói a jelenleginél nagyobb könyvvizsgálói felelősségvállalást várnak el a gazdálkodó egységen belüli csalás megakadályozásában, felderítésében, valamint a felderített csalás kommunikálásában.

3.4. A KÖNYVVIZSGÁLÓI JELENTÉS BEFEKTETETŐI DÖNTÉSEKBEN VALÓ HASZNOSSÁGÁRA VONATKOZÓ HIPOTÉZISEK EMPIRIKUS ELLENŐRZÉSE

Az előzőekben bemutatottakon túl a kérdőíves felmérésem célja volt a könyvvizsgálat további lényeges területeinek empirikus vizsgálata, amelyek szorosan kapcsolódnak a könyvvizsgálókkal szembeni elvárások és tapasztalt teljesítmények témájához, úgy mint:

- a könyvvizsgálói jelentés információ tartalma, hasznosíthatósága a döntéshozatalban, valamint
- a könyvvizsgálók függetlenségének megítélése Magyarországon.

Ennek megfelelően került megfogalmazásra első kapcsolódó hipotézisem az alábbiak szerint:

H5/a hipotézis

Magyarországon szignifikáns különbség van a könyvvizsgálói jelentés befektetetői döntésekben való hasznosságának megítélésében a könyvvizsgálat érintettjei között.

A H5/a hipotézisem ellenőrzéséhez a kérdőívben a válaszadóknak a könyvvizsgálói jelentésben kommunikált információkat, illetve a könyvvizsgálói vélemény minősítését kellett megítélniük a befektetői döntésekben játszott szerepük alapján. A következő ábra a határozott véleménnyel rendelkező válaszadók véleményét mutatja a könyvvizsgálói jelentés jelenlegi hasznosíthatóságával kapcsolatosan.

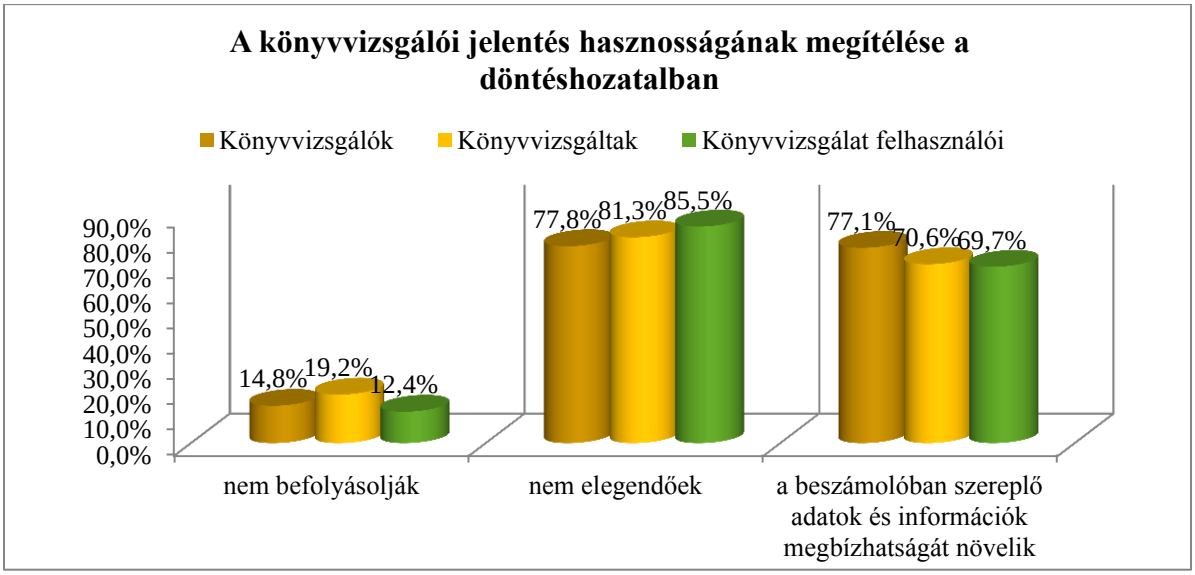

Forrás: Miskolci Egyetem - EvaSys felméréskészítő és kiértékelő rendszere által feldolgozott adatok alapján, saját szerkesztés

13. ábra: A könyvvizsgálói jelentésben kommunikált információk, illetve könyvvizsgálói záradék hasznosságának megítélése a döntéshozatalban

Vizsgálatom alapján a vizsgált tényezők függetlenek egymástól, azaz az érintett csoportokba tartozás nem határozza meg a könyvvizsgálói jelentés hasznosságáról alkotott véleményt. Ugyanakkor egyértelműen megállapítható, hogy a határozott véleménnyel rendelkező válaszadók jelentős többségének véleménye minden érintett csoportban az, hogy a könyvvizsgálói jelentésben kommunikált információk, illetve könyvvizsgálói záradék minősítése befolyásolják a befektetői döntéseket, a beszámolóban szereplő adatok és információk megbízhatóságát növelik, ugyanakkor nem elegendőek a befektetői döntések támogatására.

Az elvégezett vizsgálataim alapján kezdeti hipotézisem tehát nem igazolódott, hiszen a könyvvizsgálói jelentés befektetetői döntésekben való hasznosságának megítélésében az érintett csoportok között nincs szignifikáns különbség a páronként elvégzett hipotézis vizsgálatok alapján. A válaszok megoszlása alapján az is megállapítható, hogy a vizsgált mintában a könyvvizsgálat felhasználói a legkevésbé elégedettek a könyvvizsgálói jelentés információtartalmával a befektetői döntések támogatását illetően.

Az elvégzett vizsgálataim alapján levont következtetések összefoglalásaként az alábbi tézist fogalmaztam meg:

T5/a tézis

Magyarországon nincs szignifikáns különbség a könyvvizsgálói jelentés befektetetői döntésekben való hasznosságának megítélésében a könyvvizsgálat érintettjei között.

A határozott véleménnyel rendelkező válaszadók jelentős többségének véleménye minden érintett csoportban, hogy a könyvvizsgálói jelentésben kommunikált információk, illetve könyvvizsgálói vélemény minősítése befolyásolják a befektetői döntéseket, a beszámolóban szereplő adatok és információk megbízhatóságát növelik, ugyanakkor nem elegendőek a befektetői döntések támogatására.

Előzetes feltételezéseim és a T5/a tézisem megállapítása – miszerint a könyvvizsgálói jelentésben kommunikált információk nem elegendőek a befektetői döntések támogatására –

indukálták másik kapcsolódó hipotézisemet, amelynek célja a könyvvizsgálói jelentés hasznosságának növelésére alkalmas információk körének meghatározása az érintett csoportok véleménye alapján.

H5/b hipotézis

A könyvvizsgálói jelentés tartalmának bővítésével növelhető annak hasznossága a jól informált döntéshozatalban.

A H5/b hipotézisem ellenőrzéséhez a kérdőívben a válaszadóknak azt kellett megítélniük, hogy véleményük szerint növelhető-e a könyvvizsgálói jelentés hasznossága a döntéshozatalban bizonyos többletinformációk szerepeltetésével.

A következő ábra abban segít, hogy az érintett csoportok véleménye alapján bizonyos hasznosságbeli sorrend szerint – amelyet az érintett csoportok hasznosság növelését feltételező arányával közelítek – kategorizáljam a könyvvizsgálói jelentésben potenciálisan szerepeltetendő többletinformációk[9] várható hasznosságát.

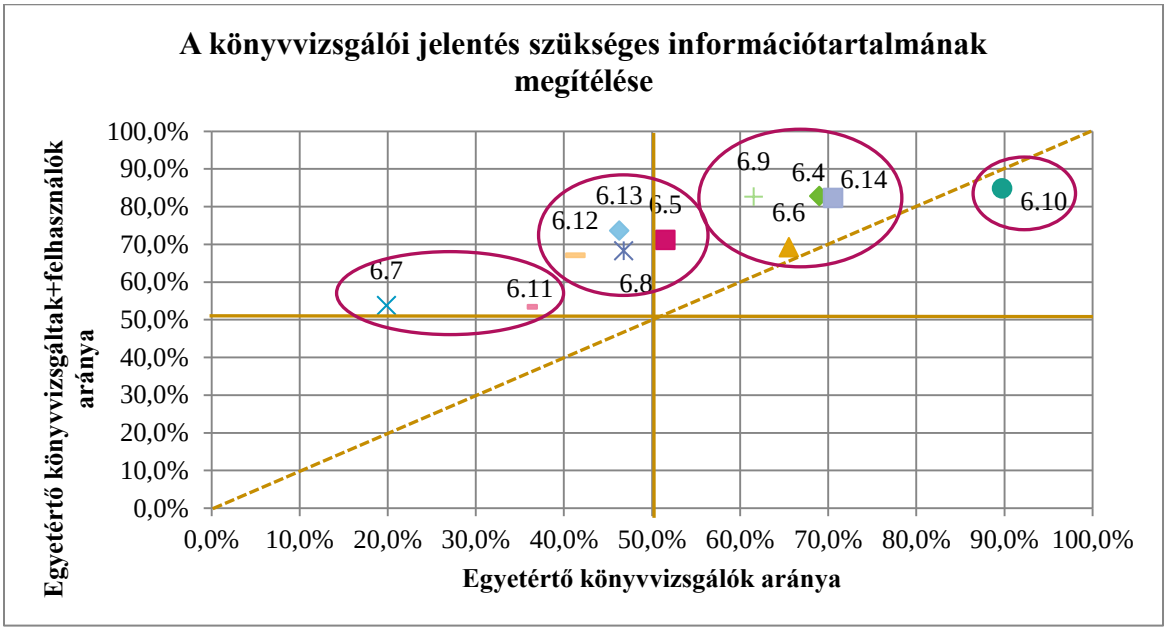

Forrás: Miskolci Egyetem - EvaSys felméréskészítő és kiértékelő rendszere által feldolgozott adatok alapján, saját szerkesztés

14. ábra: A könyvvizsgálói jelentés szükséges információtartalmának megítélése

Az ábra alapján megállapítható, hogy minden érintett csoport azonos véleményen van abban a kérdésben, hogy a könyvvizsgálói jelentés hasznossága növelhető, ha abban a könyvvizsgáló egyértelmű véleményt mond a vállalkozás folytatásának elve érvényesüléséről (6.10 kérdés).
Az érintett csoportok által meghatározott válaszok megoszlása alapján a válaszadók jelentős része egyet ért azzal, hogy a könyvvizsgálói jelentésben hasznos lehet, ha a könyvvizsgáló:

- nyilvánosságra hozza, ha nem kapott meg minden információt és magyarázatot az ellenőrzött pénzügyi kimutatásról alkotott véleménye kialakításához (6.14 kérdés);
- kijelenti, hogy az ellenőrzött pénzügyi kimutatás megfelel a vonatkozó számviteli előírásoknak (standardoknak, jogszabályoknak, stb.) (6.4 kérdés);

[9] A kérdőívben vizsgált információkat az ábrán a kérdőívben használt sorszámukkal jelöltem.

- olyan fogalmakat használ, amelyek jelentése mindenki számára egyértelműen értelmezhető, mert jelenleg ennek nem felel meg a könyvvizsgálói jelentés (6.6 kérdés);
- véleményt mond a számviteli és egyéb belső kontrollok hatékonyságáról és eredményességéről (6.9 kérdés).

Ezek közül két információ igénylése összhangban van a korábbi vizsgálatok eredményével, miszerint az érintettek egyrészt igényelnék, hogy a könyvvizsgáló vállaljon felelősséget azzal kapcsolatban, hogy az ellenőrzött pénzügyi kimutatás teljes mértékben megfelel a vonatkozó számviteli előírásoknak (standardoknak, jogszabályoknak, stb.) (6.4 kérdés). Ezt a korábbiakban a könyvvizsgálat természetével összeegyeztethetetlen volta miatt az ésszerűségi rés elemeként azonosítottam, ennek megfelelően ezen kijelentés könyvvizsgálói jelentésben történő szerepeltetését sem tartom ésszerű felvetésnek. Másrészt az érintettek jelentős része igényelné a könyvvizsgálói jelentésben olyan fogalmak használatát, amelyek jelentése mindenki számára egyértelműen értelmezhető, mert véleményük szerint jelenleg ennek nem felel meg a könyvvizsgálói jelentés (6.6 kérdés). Ez pedig megerősíti az értelmezési réssel kapcsolatos vizsgálati eredményeimet, miszerint a könyvvizsgálat érintettjei jellemzően nem ismerik a könyvvizsgálói jelentésben használt fogalmak valós tartalmát, így a könyvvizsgálói jelentés információinak hasznosítása sem lehet megfelelő.

Az érintett csoportok véleménye szerint hasznos lenne, ha a könyvvizsgáló jelentésében nyilvánosságra hozná, ha nem kap meg minden információt és magyarázatot az ellenőrzött pénzügyi kimutatásról alkotott véleménye kialakításához (6.14 kérdés), ami véleményem szerint kivitelezhető lenne, hiszen a jelenleg is bemutatandó könyvvizsgálói hatókör korlátozás szigorúbb – nem csak a lényeges tételekre vonatkozó – értelmezését jelentené ennek teljesítése.

Szintén az érintettek többségének véleménye, hogy hasznos lenne, ha a könyvvizsgáló véleményt mondana a számviteli és egyéb belső kontrollok hatékonyságáról és eredményességéről (6.9 kérdés). Jelenleg könyvvizsgálói jelentésnek annak kijelentésével kell ismertetnie a könyvvizsgálatot, hogy a könyvvizsgáló a pénzügyi kimutatások gazdálkodó egység általi elkészítése szempontjából releváns belső kontrollt azért mérlegeli, hogy olyan könyvvizsgálati eljárásokat tervezzen meg, amelyek az adott körülmények között megfelelőek, de nem azért, hogy a gazdálkodó egység belső kontrolljának hatékonyságára vonatkozóan véleményt mondjon. (ISA 700. 31. a. pontja)[10] A standard azonban mindemellett nem zárja ki annak lehetőségét sem, hogy a könyvvizsgálónak a pénzügyi kimutatások könyvvizsgálatához kapcsolódóan véleményt mondjon a belső kontroll működési hatékonyságát illetően is, ebben az esetben természetesen jelentéséből ki kell hagynia azt a kifejezést, hogy a belső kontroll könyvvizsgáló általi mérlegelésének nem célja a belső kontroll hatékonyságára vonatkozó vélemény kibocsátása. Ennek a véleménynek a szerepeltetése, tehát többletfeladat ellátását jelentené a könyvvizsgáló jelenlegi munkájához képest, és gazdaságosságának megítélése külön vizsgálat tárgyát kell, hogy képezze.

Az elvégzett vizsgálat alapján megállapítható, hogy számos olyan lehetséges többletinformáció azonosítható, amelynek könyvvizsgálói jelentésben történő szerepeltetése az érintett csoportok jelentős többsége véleménye alapján növelné a könyvvizsgálói jelentés hasznosságát a befektetői döntéshozatalban. Ugyanakkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a többletinformációk szerepeltetése a könyvvizsgálói jelentésben veszélyekkel is járhat, hiszen például a könyvvizsgálati eljárások, a lényegességi küszöbérték számítása, jelentős

[10] A pénzügyi kimutatásokra vonatkozó vélemény kialakítása és jelentéskészítés című 700. témaszámú nemzetközi könyvvizsgálati standard.

számviteli becslések, a könyvvizsgálat során tapasztalt nehézségek bemutatása további értelmezési zavart okozhat értékelhető többlethaszon nyújtása nélkül.

Mindezek alapján a kiinduló hipotézisemet igazoltnak látom és annak kiegészítésével a következő tézist fogalmazom meg:

T5/b tézis

Az érintett csoportok véleménye alapján a könyvvizsgálói jelentés tartalmának alábbi módosításával növelhető annak hasznossága a jól informált döntéshozatalban:

- **a könyvvizsgáló egyértelmű véleményt mond a vállalkozás folytatásának elve érvényesüléséről;**
- **a könyvvizsgáló nyilvánosságra hozza, ha nem kapott meg minden információt és magyarázatot az ellenőrzött pénzügyi kimutatásról alkotott véleménye kialakításához;**
- **a könyvvizsgáló olyan fogalmakat használ, amelyek jelentése mindenki számára egyértelműen értelmezhető, mert jelenleg ennek nem felel meg a könyvvizsgálói jelentés**
- **a könyvvizsgáló véleményezi a számviteli és egyéb belső kontrollok hatékonyságát és eredményességét.**

3.5. A KÖNYVVIZSGÁLATI FÜGGETLENSÉGRE VONATKOZÓ HIPOTÉZIS EMPIRIKUS ELLENŐRZÉSE

A könyvvizsgálati függetlenség kérdése mind szabályozási, mind pedig gyakorlati szempontból lényeges kérdés, hiszen az a kettőség jelenik meg benne, hogy a könyvvizsgálónak objektív, az érintettek által hasznosítható véleményt kell formálnia az őt kiválasztó és megbízó gazdálkodó által készített pénzügyi kimutatásról. A könyvvizsgálati függetlenség megítélésére irányuló vizsgálataim célja az alábbi kiinduló hipotézis ellenőrzése:

H6 hipotézis

A könyvvizsgálati függetlenség több vetületben értelmezhető jelenség, amely érvényesülését több tényező veszélyezteti.

A könyvvizsgálati függetlenség érintettek általi megítélését több szempont szerint vizsgáltam. A válaszadóknak először azt kellett megítélniük, hogy véleményük szerint mit jelent a könyvvizsgálat függetlensége (ennek során a megadott szempontok közül többet is megjelölhettek). A következő ábra azt mutatja, hogy az érintett csoportokban a válaszadók hány százaléka tartotta az adott tényezőt a függetlenséget biztosító elemnek.

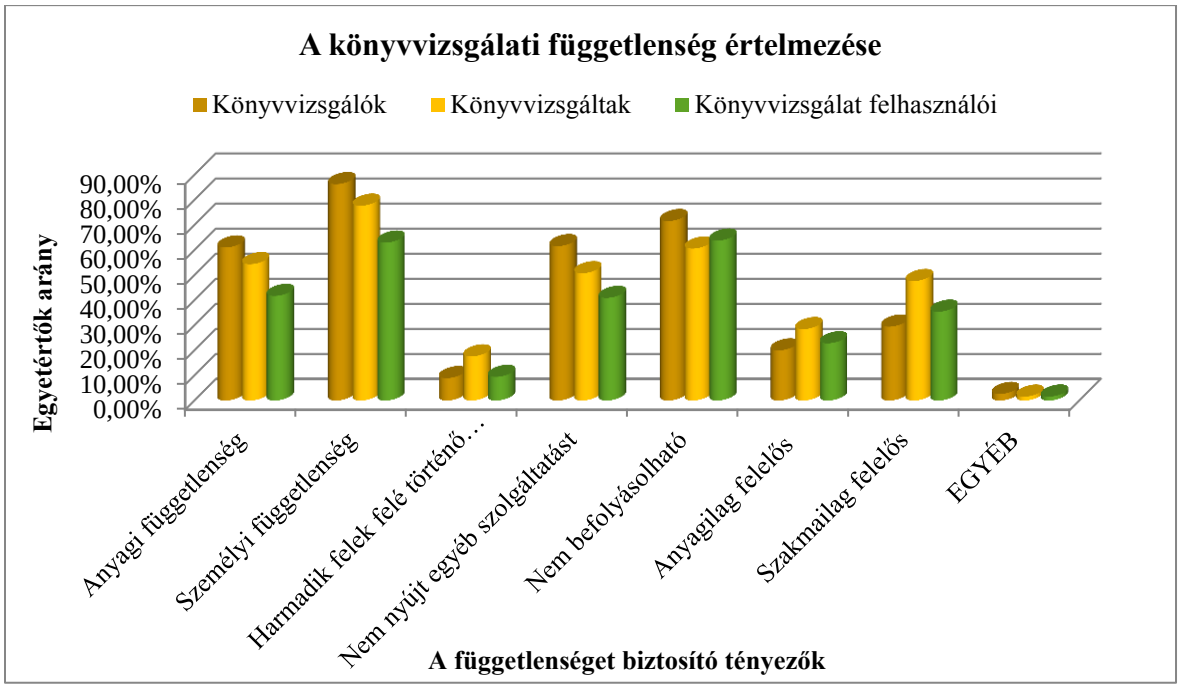

Forrás: Miskolci Egyetem - EvaSys felméréskészítő és kiértékelő rendszere által feldolgozott adatok alapján, saját szerkesztés

15. ábra: A könyvvizsgálati függetlenség értelmezése

A válaszadók legnagyobb arányban a könyvvizsgáló függetlenségét a személyi függetlenséggel azonosítják – amely a könyvvizsgált társasággal és annak tulajdonosaival, vezetőivel fennálló hozzátartozói, baráti kapcsolatok kizárását jelenti –, míg legkevésbé azt tartják a függetlenség biztosítékának, ha a könyvvizsgáló felelős a harmadik felek felé történő jelentésért, amennyiben észleli, hogy a harmadik fél érintett a vizsgált társaság által elkövetett csalásban vagy illegális cselekményben. A válaszadók jelentős része tartja a függetlenség egyik biztosítékának, ha a könyvvizsgáló semmilyen formában nem befolyásolható a könyvvizsgált társaság tulajdonosai, illetve vezetői által, valamint ha nem nyújt a vizsgált társaságnak a könyvvizsgálat mellett egyéb olyan szakmai szolgáltatást, amely befolyásolná szakmai megítélését a könyvvizsgálat során, illetve ezzel szoros kapcsolatba hozható, hogy nem kerül a könyvvizsgált társaságtól és annak tulajdonosaitól, vezetőitől anyagilag függő helyzetbe.

A könyvvizsgálati függetlenség jelentésének azonosítása után a kérdőív kitöltőinek közvetlen véleményét kértem arra vonatkozóan, hogy véleményük szerint tud-e a könyvvizsgáló független véleményt nyilvánítani az őt megbízó társaság pénzügyi kimutatásairól.
A kapott válaszok kiértékelése alapján megállapítható, hogy a határozott véleménnyel rendelkező válaszadók jelentős többségének véleménye minden érintett csoportban az, hogy a könyvvizsgáló többnyire független véleményt tud nyilvánítani az őt megbízó társaság pénzügyi kimutatásairól.
A vizsgált mintában a könyvvizsgálók minősítik legjobbnak saját függetlenségük megfelelőségét, míg legkevésbé a könyvvizsgálat felhasználói elégedettek a könyvvizsgálók függetlenségével. Ez egyrészt azért érdekes, mert a könyvvizsgáltak és a könyvvizsgálók viszonylatában értelmezhető függetlenségről nekik áll rendelkezésükre a legkevesebb információ – amit az is alátámaszt, hogy ebben az érintett csoportban a legmagasabb azok aránya akik úgy gondolták, hogy nem tudják megítélni a függetlenség megfelelőségét – másrészt pedig ez hatással lehet a pénzügyi kimutatásról készített könyvvizsgálói jelentésbe vetett bizalmukra, illetve a könyvvizsgálat egyéb szempontú megítélésére is.

A kialakult arányok ugyanakkor összhangban vannak a dolgozat 5.2.1. alfejezetében a könyvvizsgálati függetlenséggel kapcsolatban tett megállapításokkal.

A könyvvizsgálati függetlenség érintett csoportok általi megítélése vizsgálatának harmadik lépéseként arra kértem a kérdőív kitöltőit, hogy ítéljék meg, hogy az általam felsorolt tényezők véleményük szerint mennyire veszélyeztetik a könyvvizsgáló függetlenségét.
A kapott válaszok kiértékelése alapján megállapítható, hogy a könyvvizsgálók jellemzően kevésbé gondolják veszélyeztetőnek a vizsgált tényezőket, azonban azok megítélésében nem azonosítható jelentős különbség az érintett csoportok között.
Az összes határozott véleménnyel rendelkező válaszadó véleményének megoszlását mutatja a következő ábra:

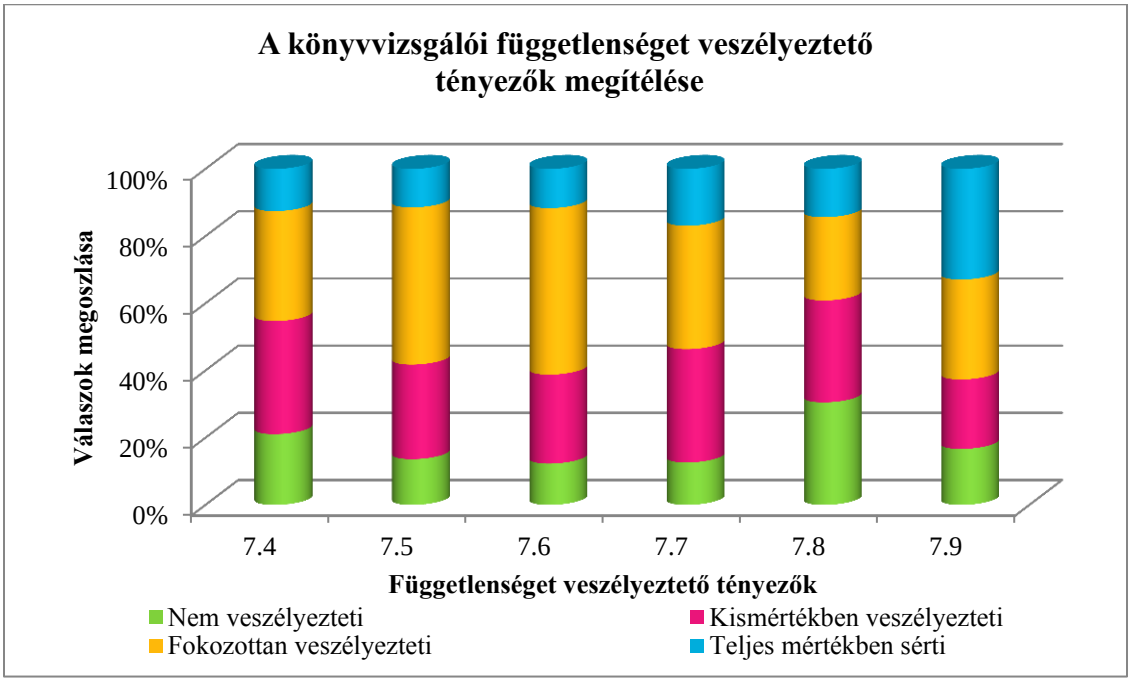

Forrás: saját szerkesztés

16. ábra: A könyvvizsgálói függetlenséget veszélyeztető tényezők érintettek általi megítélése

Az érintettek kis hányada – jellemzően kevesebb, mint egyötöde – gondolja úgy, hogy a vizsgált tényezők egyáltalán nem veszélyeztetik a könyvvizsgálati függetlenséget. A válaszok alapján továbbá meghatározható az érintett csoportok véleménye alapján a függetlenséget veszélyeztető tényezők közötti fontossági sorrend.
A válaszadók legnagyobb arányban az adott gazdálkodónál olyan nem könyvvizsgálati szolgáltatások egyidejű végzését tartották a függetlenséget teljes mértékben sértőnek, illetve fokozottan veszélyeztetőnek, mint a számviteli szolgáltatás, illetve belső ellenőrzés (7.9. kérdés).
A második legnagyobb arányban az érintettek az adott tulajdonosi körből származó vállalkozásoktól szerzett könyvvizsgálati díj – a könyvvizsgáló teljes bevételén belüli – magas aránya miatti anyagi függést tartják a függetlenséget veszélyeztető tényezőnek (7.6. kérdés), illetve ezzel közel azonos arányban az adott vállalkozástól szerzett könyvvizsgálati díj – a könyvvizsgáló teljes bevételén belüli – magas aránya miatti anyagi függést (7.5. kérdés).
Legkevésbé olyan nem könyvvizsgálati szolgáltatások egyidejű végzését tartották a függetlenséget teljes mértékben sértőnek, illetve fokozottan veszélyeztetőnek, mint adótanács-

adás, informatikai tanácsadás, vagyonértékelés, stb. egyidejű végzése adott gazdálkodónál (7.8 kérdés).

Az érintett csoportok véleményének vizsgálata alapján kapcsolódó tézisemet a következők szerint fogalmazom meg:

T6 tézis

A könyvvizsgálati függetlenség több vetületben értelmezhető jelenség, amelyet az érintettek leginkább a könyvvizsgáló személyi függetlenségével – a könyvvizsgált társasággal és annak tulajdonosaival, vezetőivel fennálló hozzátartozói, baráti kapcsolatok kizárásával – azonosítanak.

A könyvvizsgálati függetlenség érvényesülését több tényező veszélyezteti. Az érintettek az adott gazdálkodónál olyan nem könyvvizsgálati szolgáltatások egyidejű végzését tartják leginkább a függetlenséget sértőnek, illetve veszélyeztetőnek, mint a számviteli szolgáltatás, illetve belső ellenőrzés, legkevésbé pedig az adótanácsadás, informatikai tanácsadás, illetve vagyonértékelés.

Hangsúlyozni szeretném, hogy tisztában vagyok ezen témájú kutatások – így saját kutatásom – korlátaival is. Az elvégzett vizsgálatokban egy mindenképpen magas szakmai tudást és folyamatos fejlődést igénylő szakmáról igyekszem általánosságban, homogén véleményt mondani, annak ellenére, hogy tisztában vagyok vele, hogy ez a szakma is egyének összessége, akiknek szakmai ismereteik, szakmához való hozzáállásuk, megbízhatóságuk eltérő lehet. A szakmát a könyvvizsgálat érintettjei is – a szakmához tartozó egyénekkel szembeni korábbi tapasztalataik alapján – homogén egészként ítélik meg akkor, amikor sorsáról, elvégzendő feladatiról, illetve felelősségéről döntenek.

Elért kutatási eredményeim úgy gondolom a könyvvizsgálat mindhárom érintett csoportja számára hasznosíthatóak. A könyvvizsgálók számára megfontolandó bizonyos kérdésekben a szabályozás módosítása, illetve a könyvvizsgálói teljesítmény-növelés fókuszának meghatározása. A könyvvizsgáltak és a könyvvizsgálat felhasználói számára szükséges ismereteik bővítése a könyvvizsgálat funkciójáról, korlátairól, amelyek ésszerűtlen elvárásaikhoz, illetve a független könyvvizsgálói jelentés valós tartalmának nem minden esetben megfelelő értelmezéséhez vezetnek.

4. JÖVŐBELI POTENCIÁLIS KUTATÁSI IRÁNYOK

A könyvvizsgálati elvárási réssel kapcsolatos elérhető szakirodalom meglehetősen szűk körű Magyarországon, ami leginkább annak tükrében meglepő, hogy a nemzetközi szakirodalom alapján számos országban végeztek már – bizonyos helyeken nem is egy – azonos témájú kutatást. Úgy gondolom a könyvvizsgálati elvárási rés témakörének magyarországi alulkutatottsága és ezáltal a szűkös magyar nyelvű szakirodalmi bázis mindenképpen indokolná további kutatások elvégzését, amely munka vélhetően a téma gyakorlati szakembereinek támogatását is élvezné.

A disszertáció készítése során megfogalmazódott további kérdések, problémák számos lehetséges új kutatási irányt jelölnek ki, továbbá úgy gondolom, hogy az általam összeállított és az érintett csoportok tagjai által kitöltött kérdőívek még számos vizsgálathoz megfelelő információs bázist biztosítanak, ami egyszersmind kijelöli számomra további kutatásaim főbb irányvonalait.

Dolgozatomban a könyvvizsgálati elvárási rés magyar modellje vizsgálata folyamatának az első három lépését vizsgáltam, nevezetesen:

- Létezik-e a könyvvizsgálati elvárási rés Magyarországon?
- Melyek a könyvvizsgálati elvárási rés kialakulásának okai Magyarországon?
- Milyen a könyvvizsgálati elvárási rés szerkezete, összetétele Magyarországon?

Az utolsó – előzőekre épülő – lépést, azaz a feltérképezett könyvvizsgálati elvárási rés szűkítéséhez megfelelő eszközök kombinációjának azonosítását – amihez az idegen nyelvű szakirodalom- és az elvégzett empirikus kutatásom együttesen megfelelő alapot nyújthat – mindenképpen fontos kutatási területemnek tartom. Különös tekintettel annak vizsgálatára, hogy az Európai Unió által hozott – korábbiakban bemutatott – döntések alapján a könyvvizsgálatot érintő változások a könyvvizsgálati elvárási rés szűkítésének megfelelő eszközei lehetnek-e Magyarországon, azaz illeszkednek-e a most elfogadott – igaz egyelőre kizárólag a közérdeklődésre számot tartó jogalanyok jog szerinti könyvvizsgálatára vonatkozó – intézkedések a könyvvizsgálati elvárási rés magyar modelljébe.

Hosszú távú terveim közé tartozik a bemutatott kutatás Visegrádi országokra történő kiterjesztése, mert – a dolgozatban bemutatott szakirodalmi kutatásom eredményei alapján – ebben a földrajzi régióban sem áll rendelkezésre releváns, empirikus kutatással alátámasztott információ a könyvvizsgálati elvárási rés megítélésére vonatkozóan és ezen kutatást kivitelezhetőnek is tartom.

Reményeim szerint kutatásom eredményei hozzájárulhatnak a hazai számviteli, illetve könyvvizsgálatra vonatkozó szabályok továbbfejlesztéséhez is, hasznosíthatóak mind a felsőoktatásban, mind a könyvvizsgálat érintettjei ismereteinek bővítésében, és ezáltal a könyvvizsgálati elvárási rés szűkítésének egyik eszközévé válhatnak Magyarországon.

Bízom benne, hogy disszertációmmal (és tervezett további munkáimmal) hozzá tudok járulni a könyvvizsgálat fontosságának szélesebb körben történő megismertetéséhez, és hogy a felmerült kutatási problémák tudományos magyarázata és az azok nyomán megfogalmazott téziseim és javaslataim hasznos adalékot jelentenek más kutatók, illetve gazdasági szereplők számára.

5. IRODALOMJEGYZÉK

FELHASZNÁLT JOGSZABÁLYOK ÉS STANDARDOK JEGYZÉKE

2000. évi C. törvény a számvitelről

2007. évi LXXV. törvény a Magyar Könyvvizsgálói Kamaráról, a könyvvizsgálói tevékenységről, valamint a könyvvizsgálói közfelügyeletről

2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

2007. évi CXXXVI. törvény a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról

Magyar Nemzeti Könyvvizsgálati Standard (MNKS) a Nemzetközi Könyvvizsgálati és Minőségellenőrzési Standardok alkalamázásáról;

240. témaszámú nemzetközi könyvvizsgálati standard: A könyvvizsgáló csalással összefüggő felelőssége a pénzügyi kimutatások könyvvizsgálatánál

700. témaszámú nemzetközi könyvvizsgálati standard: A pénzügyi kimutatásokra vonatkozó vélemény kialakítása és jelentéskészítés

FELHASZNÁLT TANULMÁNYOK JEGYZÉKE

ALLEYNE P. A., DEVONISH D., ALLEYNE P. (2006). Perceptions of auditor independence in Barbados, Managerial Auditing Journal, Vol. 21 (6), pp. 621-635.

ALLEYNE, P., & HOWARD, M. (2005). An exploratory study of auditors' responsibility for fraud detection in Barbados. Managerial Auditing Journal, 20(3), 284–303.

BEST, P.J., BUCKBY, S. & TAN, C. (2001.) Evidence of the audit expectation gap in Singapore. Managerial Auditing Journal, 16(3):134-144.

COMMISSION ON AUDITORS' RESPONSIBILITIES (Cohen Commission) (1978), Report, Conclusions and Recommendations, American Institute of Certified Public Accountants, New York, NY.

DIXON, R., WOODHEAD, A.D. & SOLIMAN, M. (2006) An investigation of the expectation gap in Egypt. Managerial Auditing Journal, 21(3):293-302.

EPSTEIN, M.J. AND GEIGER, M.A. (1994), "Investor views of audit assurance: recent evidence of the expectation gap", Journal of Accountancy, Vol. 177, January, pp. 60-66.

FADZLY M N; AHMAD Z (2004). Audit Expectation Gap: The Case of Malaysia, Managerial Auditing Journal, 19(7): 897-915.

FRANK, K. E., LOWE, D. J., & SMITH, J. K. (2001). The expectation gap: Perceptual differences between auditors, jurors and students. Managerial Auditing Journal, 16(3), 145–149.

GAY, G., SCHELLUCH, P. AND BAINES, A. (1998). Perceptions of messages conveyed by review and audit reports, Accounting, Auditing and Accountability Journal, Vol. 11(4), pp. 472-494.

HANIFFA, R. & HUDAIB, M. (2007). Locating audit expectations gap within a cultural context: The case of Saudi Arabia. Journal of Accounting, Auditing and Taxation, 16(2):1-28.

HUMPHREY, C.G., MOIZER, P. AND TURLEY, W.S. (1993),"The audit expectation gap in Britain: an empirical investigation", Accounting and Business Research , Vol. 23, Summer, pp. 395-411.

LIGGIO, C.D. (1974), "The expectation gap: the accountant's Waterloo", Journal of Contemporary Business, Vol. 3, Spring, pp. 27-44.

LIN, Z.J. & CHEN, F. (2004) An empirical study of audit 'expectation gap' in The People's Republic of China. International Journal of Auditing, 8(2) pp. 93-115.

LOWE, D.J. (1994), "The expectation gap in the legal system: perception differences between auditors and judges", Journal of Applied Business Research, Vol. 10, Summer, pp. 39-44.

MCENROE J.E., MARTENS S.C. (2001) Auditors' and Investors' Perceptions of the "Expectation Gap" American Accounting Association Accounting Horizons, Vol. 15 No. 4 December 2001 pp. 345–358

MONROE, G.S. AND WOODLIFF, D.R. (1994), "An empirical investigation of the audit expectation gap: Australian evidence", Accounting and Finance, Vol. 34, May, pp. 47-74.

PORTER, B. (1993), "An empirical study of the audit expectation-performance gap", Accounting and Business Research, Vol. 24, Winter, pp. 49-68.

SIDANI, Y.M. (2007), The audit expectation gap: evidence from Lebanon. Managerial Auditing Journal, 22(3) pp. 288-302.

SWEENEY., B. (1997). "Bridging the Expectation –on Shaky Foundations", Accountancy Ireland, pp: 18-19.

SZEKERES B. (2007), A nemzetközi minőségbiztosítási rendszerek hatása a magyar könyvvizsgálat minőségbiztosítására, Doktori értekezés, Budapest 2007.

6. A SZERZŐ PUBLIKÁCIÓI

MAGYAR, SZAKMAILAG JEGYZETT FOLYÓIRATBAN MEGJELENT CIKK

A könyvvizsgálati elvárási rés létezésének vizsgálata; Számvitel – Adó - Könyvvizsgálat 2014/10. szám (2014. október) pp. 483.

Az önkormányzati költségvetési és vállalkozási maradvány elszámolásának új szabályai; Költségvetési gazdálkodás, Complex Kiadó Kft., Budapest; ISSN: 2063-9449; 2014 (10) pp. 1-3.

A devizás tételek értékelési és elszámolási sajátosságai az önkormányzatoknál; Költségvetési gazdálkodás, Complex Kiadó Kft., Budapest; ISSN:2063-9449; 2014(10) pp. 3-6.

Számviteli szabályzatok; (társszerző: Dr. Kántor Béla – Várkonyiné Dr. Juhász Mária); Számviteli tanácsadó VI. évfolyam, 6. szám (2014. június) pp. 2-14

Az értékelés új szabályai; Önkormányzati pénzügy: kérdések és válaszok, Complex Kiadó Kft., Budapest; ISSN: 2060-6117; 2013 (12) pp. 8-18.

A hitelekkel, kötvényekkel, kötelezettségvállalásokkal kapcsolatos új elszámolási szabályok; Önkormányzati pénzügy: kérdések és válaszok, Complex Kiadó Kft., Budapest; ISSN: 2060-6117; 2013 (11) pp. 8-11.

Az értékpapírokkal kapcsolatos új elszámolási szabályok; Önkormányzati pénzügy: kérdések és válaszok, Complex Kiadó Kft., Budapest; ISSN: 2060-6117; 2013 (10) pp. 10-14.

A pénzforgalmi számvitel új szabályai; Önkormányzati pénzügy: kérdések és válaszok, Complex Kiadó Kft., Budapest; ISSN: 2060-6117; 2013 (7-8) pp. 21-27.

Befektetett eszközök új elszámolási szabályai II.; Önkormányzati pénzügy: kérdések és válaszok, Complex Kiadó Kft., Budapest; ISSN: 2060-6117; 2013 (6) pp. 7-10.

Befektetett eszközök új elszámolási szabályai I.; Önkormányzati pénzügy: kérdések és válaszok, Complex Kiadó Kft., Budapest; ISSN: 2060-6117; 2013 (5) pp. 7-12.

A szakfeladatrend gyakorlati alkalmazásából származó problémák; Önkormányzati pénzügy: kérdések és válaszok, Complex Kiadó Kft., Budapest; ISSN: 2060-6117; 2012: (11) pp. 12-15.

Az önkormányzatoknál leggyakrabban megjelenő gazdálkodási problémák a könyvvizsgálatok gyakorlatában; Önkormányzati pénzügy: kérdések és válaszok, Complex Kiadó Kft., Budapest; ISSN: 2060-6117; 2012: (5) pp. 6-13.

Számviteli politika és a kapcsolódó szabályzatok rendszere az önkormányzatoknál; Önkormányzati pénzügy: kérdések és válaszok, Complex Kiadó Kft., Budapest; ISSN: 2060-6117; 2012: (4) pp. 7-12.

Önkormányzati költségvetési gazdálkodás általános kérdései; Önkormányzati Pénzügy Complex Kiadó Kft., Budapest; ISSN: 2060-6117; 2011: (9) pp. 8-11.

Pénzeszközök kezelése az önkormányzati költségvetési szerveknél; Önkormányzati Pénzügy, Complex Kiadó Kft., Budapest; ISSN: 2060-6117; 2011. (7-8) pp. 13-18.

Devizás tételek értékelése, elszámolása az önkormányzatoknál és költségvetési szerveiknél; Önkormányzati Pénzügy, Complex Kiadó Kft., Budapest; ISSN: 2060-6117; 2011. (6) pp. 8-12.

A számlarend kialakítása és a könyvviteli elszámolások sajátosságai az önkormányzati költségvetési szerveknél; Önkormányzati Pénzügy, Complex Kiadó Kft., Budapest; ISSN: 2060-6117; 2011. (5) pp. 6-10.

Követelések analitikus, főkönyvi nyilvántartása és értékelése; Önkormányzati Pénzügy, Complex Kiadó Kft., Budapest; ISSN: 2060-6117; 2010. (7-8) pp. 29-33.

Az államháztartási mérlegtételek tartalmának változása 2010. január 1-jétől; Önkormányzati pénzügy, Complex Kiadó Kft., Budapest; ISSN: 2060-6117; 2010. (5) pp. 6-10.

Új szabályok, új előírások az önkormányzati költségvetési szervek szabályzataira vonatkozóan; Önkormányzati pénzügy, Complex Kiadó Kft., Budapest; ISSN: 2060-6117; 2010. (4) pp. 6-9.

MAGYAR NYELVŰ KÖNYVRÉSZLETEK

A számviteli előírások változásai (Társszerző) In: A számvitel és adózás aktuális kérdései 2013.; Budapest: NovoSchool, 2013. ISBN: 978-963-89789-0-5; pp. 9-31.

Mikrogazdálkodói egyszerűsített eves beszámoló (Társszerző) In: A számvitel és adózás aktuális kérdései 2013.; Budapest: NovoSchool, 2013. ISBN: 978-963-89789-0-5; pp. 32-70.

Az ellenőrzés, önellenőrzés számvitele (Társszerző) In: A számvitel és adózás aktuális kérdései 2013.; Budapest: NovoSchool, 2013. ISBN: 978-963-89789-0-5; pp. 71-103.

Modern fizetési formák (Társszerző) In: A számvitel és adózás aktuális kérdései 2012.; Budapest: NovoSchool, 2012. ISBN: 978-963-87656-9-7; pp. 89-126.

A számviteli előírások változásai (Társszerző) In: A számvitel és adózás aktuális kérdései 2012.; Budapest: NovoSchool, ISBN:978-963-87656-9-7; pp. 9-40.

A könyvviteli szolgáltatást végzők továbbképzésének átalakítása (Társszerző) In: A számvitel és adózás aktuális kérdései 2012.; Budapest: NovoSchool, ISBN: 978-963-87656-9-7; pp. 41-50.

Aktuális számviteli kérdések; (társszerző: Dr. Kántor Béla – Dr. Musinszki Zoltán – Dr. Pál Tibor – Várkonyiné Dr. Juhász Mária); In: "A számvitel és az adózás aktuális kérdései 2011", NovoSchool Kft. és a Pallas 70 Kft. Budapest, ISBN: 978-963-87656-8-0; pp. 11-16.

Tárgyi eszközökkel kapcsolatos esettanulmányok; (társszerző: Dr. Kántor Béla – Dr. Musinszki Zoltán – Dr. Pál Tibor – Várkonyiné Dr. Juhász Mária); In: "A számvitel és az adózás aktuális kérdései 2011", NovoSchool Kft. és a Pallas 70 Kft. Budapest, ISBN 978-963-87656-8-0; pp. 25-42.

Gazdálkodáshoz kapcsolódó szabályzatok; In: "Az önkormányzatok pénzügyei", Perfekt Kiadó, Budapest, 2011, ISBN: 978-963-394-798-2; pp. 53-76.

Költségvetési szervek számviteli sajátosságai; In: "Az önkormányzatok pénzügyei", Perfekt Kiadó, Budapest, 2011, ISBN: 978-963-394-798-2; pp. 247-278.

Aktuális számviteli kérdések; (társszerző: Dr. Pál Tibor – Kántor Béla), In: "A számvitel és az adózás aktuális kérdései 2010"; Pallas 70 Kft – Novoschool Kft., Budapest; ISBN: 978-963-87656-6-6; pp. 5-29. o.

A számvitelt érintő jogszabályi környezet változásai; In: "A számvitel időszerű kérdései 2010; Államháztartási szakterület"; Perfekt Gazdasági Tanácsadó, Oktató és Kiadó Zrt., Budapest 2010; ISBN 978-963-394-781-4; pp. 185-214.

IV. rész 1. cím 4. fejezet; In: „A közpénzügyek nagy kézikönyve" – Meritum sorozat Complex kiadó, Budapest 2009; ISBN 978 963 295 044 0; pp. 457-465.

VI. rész 3. cím; In: „A közpénzügyek nagy kézikönyve" – Meritum sorozat Complex kiadó, Budapest 2009; ISBN 978 963 295 044 0; pp. 735-807.

A mérlegtételek valódiságának megállapítása. A selejtezés, leltározás feladatai. A leltár összeállítása; In:"A számvitel időszerű kérdései 2009; Államháztartási szakterület"; Perfekt Gazdasági Tanácsadó, Oktató és Kiadó Zrt., Budapest 2009; ISBN 978-963-394-763-0; pp. 66-84.

A kiadások és bevételek elszámolásának számviteli feladatai; In: "A számvitel időszerű kérdései 2008.; Államháztartási szakterület"; Perfekt Gazdasági Tanácsadó, Oktató és Kiadó Zrt., Budapest; 2008; ISBN 978-963-394-740-1, pp. 61-101.

FELSŐOKTATÁSBAN HASZNÁLT JEGYZETEK, JEGYZETRÉSZLETEK

Az eszköz és forrástételek tartalma, a mérleg összeállítása, In: Számvitel alapjai 2014: Példatár és munkafüzet, 2014, Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, ISBN 978-615-5216-66-4, pp.16-44

A gazdasági társaságok alapításának szabályai, In: „Mérlegtételek elszámolásai – A mérlegtételek elszámolásai", szerk.: Dr. Pál Tibor, 2008, Miskolci Egyetem Kiadó, Miskolc, ISBN 978-963-661-832-2, pp. 5-8.

Az eszköz és forrástételek tartalma, a mérleg összeállítása, In: Bevezetés a számviltebe példatár és munkafüzet, 2008, Economix Kiadó, Miskolc, ISBN 978-963-87392-3-0, pp.16-44

Követelések, In: Pénzügyi számviteli példatár, 2007, Economix Kiadó, Miskolc, ISBN 978-963-87392-2-3, pp. 87-107.

Saját termelésű készletek, In: Pénzügyi számviteli példatár, 2007, Economix Kiadó, Miskolc, ISBN 978-963-87392-2-3, pp. 189-232.

MAGYAR NYELVŰ KONFERENCIA ELŐADÁS

A könyvvizsgálati elvárási rés sarokköveinek azonosítása Magyarországon; Ekonomické štúdie - teória a prax: Gazdasági tanulmányok - elmélet és gyakorlat konferencia, Komárno, Szlovákia, 2013.01.22-2013.01.23.; ISBN:978-80-971251-2-7; Komárno: International Research Institute s.r.o., 2013. pp. 161-171.

A könyvvizsgálat ára; Doktoranduszok Fóruma, Miskolc, 2007. november pp. 28-33.

A „Big Story"; Doktoranduszok Fóruma, Miskolc, 2006. november 09. pp. 51-56

IDEGEN NYELVŰ PUBLIKÁCIÓ

An empirical study of audit expectation gap in Hungary; Theory, Methodology, Practice; ISSN: 1589-3413; megjelenés alatt

"Who „Guards the Guardians"? – Regaining the Trust in the Profession of Accountancy", XXVII. OTDK Közgazdaságtudományi Szekció, Doktorandusz Konferencia, Miskolc, 2007. április 25-27., ISBN 978-963-661-768-4